

Turinys

IŽANGA	2
I. ŽMOGAUS TEISIŲ SAMPRATA	4
I.1. ŽMOGAUS TEISIŲ RAIDA NEPRIKLAUSOMOJE TARPUKARIO LIETUVOJE	5
I.2. ŽMOGAUS TEISIŲ KLASIFIKAVIMAS.....	6
II. TEISĖS LAISVAI PASIRINKTI DARBĄ REGLAMENTAVIMAS TARPTAUTINIUISE TEISĖS AKTUOSE	9
II.1. EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ IR PAGRINDINIŲ LAISVIŲ APSAUGOS KONVENCIJA.	10
<i>II.1.1. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai</i>	14
II.2. TARPTAUTINĖS DARBO ORGANIZACIJOS KONVENCIJOS NR. 29 IR NR. 105.....	16
II.3. TARPTAUTINIS EKONOMINIŲ, SOCIALINIŲ IR KULTŪRINIŲ TEISIŲ PAKTAS.	19
II.4. EUROPOS SOCIALINĖ CHARTIJA.....	21
1. <i>Teisė į darbą</i>	22
2. <i>Teisė į teisingą atlyginimą</i>	23
III. TEISĖS LAISVAI PASIRINKTI DARBĄ REGLAMENTAVIMAS LIETUVOS RESPUBLIKOJE	26
III.1. TEISĖ Į DARBĄ.	26
III.2. KONSTITUCINIO TEISMO JURISPRUDENCIJA, SUSIJUSI SU KONSTITUCINE ŽMOGAUS TEISE Į DARBĄ.	30
III.3. KONSTITUCINIO TEISMO BYLŲ APŽVALGA.	32
<i>III.3.1. Asmens teisės laisvai pasirinkti darbą ribojimai</i>	33
<i>III.3.2. Teisingas apmokėjimas už darbą</i>	45
IV. TEISĖS Į DARBĄ REGLAMENTAVIMAS ESTIJOJE IR RUSIJOS FEDERACIJOJE	51
IV.1. ESTIJOS RESPUBLIKA.	51
IV.2. RUSIJOS FEDERACIJA.	52
IŠVADOS	55
LITERATŪROS SĄRAŠAS	56
SANTRAUKA	60
PEŽIOME	61

Ižanga.

Darbas, su juo susiję darbo santykiai ir teisinis šių darbo santykių reglamentavimas yra viena iš svarbiausių, prioritetinių gyvenimo sričių. Sąvoka „darbas“ - tai socialinė-ekonominė kategorija, apibūdinama kaip tam tikru metu atliekama reikalinga, tinkama ir tikslinga žmogaus veikla.¹ Ne vienas žmogus neišgyventų be darbo. Dirbdamas žmogus patenkina savo gyvybinius poreikius. Asmens laisvė pasirinkti darbą suteikia jam galimybę rinktis norimą užsiėmimo sritį arba veiklos rūšį, užsidirbti pragyvenimui, išlaikyti savo šeimą ir t.t. Savanoriškas darbas yra visuomenės gyvenimo pagrindas, todėl vargu ar galima abejoti šios temos aktualumu. Keičiantis, tobulėjant visuomenei, keičiasi ir darbo santykiai, jie darosi painesni, kyla daugiau problemų. Valstybė privalo užtikrinti asmens teisių įgyvendinimą ir imtis visų priemonių, kad jos nebūtų pažeidžiamos.

Teisė laisvai pasirinkti darbą – tai svarbiausia asmens ekonominė teisė. Be teisės į darbą negali būti teisės į nuosavybę. Ši asmens teisė yra visada aktuali, nes darbas – tai žmogaus gyvavimo pagrindas, darbas leidžia žmogui patenkinti minimalius, būtiniausius asmens egzistavimo poreikius. Teisinėje literatūroje galima rasti pakankamai daug straipsnių ir kitos medžiagos, analizuojančios teisę į darbą, tačiau būtent apie teisę laisvai pasirinkti darbą terašo Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaro autoriai, komentuodami Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalį. Visuose kituose šaltiniuose teisės laisvai pasirinkti darbą minima tik kaip vienas iš teisės į darbą elementų, į jos turinį nebuvo pakankamai gilinamasi.

Darbo **tikslas** – išanalizuoti ir apžvelgti konstitucinės teisės laisvai pasirinkti darbą turinį, šios teisės ribojimo problemas, tarptautinį ir Lietuvos Respublikos šios asmens teisės reguliavimą, taip pat Konstitucinio Teismo jurisprudenciją šiuo klausimu. Magistrinis darbas yra parašytas remiantis Lietuvos Respublikos ir tarptautiniais teisės aktais, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija ir jos analize. Pažymėtina, kad pagrindinis teisės aktas, kuriuo remiantis buvo analizuojama teisė laisvai pasirinkti darbą, yra LR Konstitucija, o Konstituciją aiškina ir konstitucinę doktriną formuoja Konstitucinis Teismas, todėl didžiąją darbo dalį sudaro KT jurisprudencijos apžvalga ir analizė.

Magistriniame darbe yra naudojamas lyginamasis, sisteminis, gramatinis, analitinis ir kiti metodai. Nebuvo išvengta ir aprašomojo metodo, nes norint tiksliai pateikti nagrinėjamo klausimo problematiką ir jos sprendimo būdus, reikia pateikti ir Konstitucinio Teismo

---

¹ TIAŽKIJUS, Viktoras. *Darbo teisė: teorija ir praktika*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 40.

nagrinėjamos bylos trumpą fabulą. Dažnai teko naudoti ir gramatinį metodą, ypač nagrinėjant tarptautinį teisės laisvai pasirinkti darbą reglamentavimą.

Norėčiau pabrėžti, kad nors magistrinio darbo tema yra susijusi tik su vienu teisės į darbą turinio elementu, darbe buvo nagrinėjama ir kita šios teisės sudedamoji dalis – teisė gauti teisingą atlyginimą. Šis elementas yra labai glaudžiai susijęs su laisve pasirinkti darbą. Asmuo turi teisę už savo noru pasirinktą užsiėmimo rūšį gauti teisingą atlyginimą, nes jeigu jis dirbdamas savo mėgstamą, laisvai pasirinktą darbą, neturės galimybės patenkinti bent minimalius savo poreikius, laisvė pasirinkti darbą netenka savo prasmės.

I. Žmogaus teisių samprata.

Žmogaus teisės gali būti suprantamos kaip asmens laisvės visuomenėje ir galimybės jas realizuoti. Žmogaus teisės pripažįstamos visiems asmenims nepriklausomai nuo jų individualių savybių.² Žmogaus teisės taip pat būtų galima apibrėžti ir kaip moralės, elgesio normas, visuomenines vertybes, kurių tikslas – apsaugoti žmogaus orumą. Žmogaus teisės – yra visuomenės vertybės – laisvės, imunitetai ir privilegijos, kurių gali reikalauti žmogus „kaip savo teisės“ kiekvienoje visuomenėje, kurioje jis gyvena, nepaisant to, ar nacionaliniai įstatymai jas garantuoja.³

Šiuo metu pasaulyje vyrauja du požiūriai į žmogaus teisių sampratą.

1. Natūralistinis požiūris. Žmogaus teisės – tai prigimtinės žmogaus savybės, egzistuojančios anksčiau valstybės ir nepriklausomai nuo valstybės. Valstybė ir visuomenė privalo jas tik saugoti ir rūpintis, kad jos būtų įgyvendintos.
2. Pozityvistinis požiūris. Žmogaus teisės kyla iš valstybės, kuri savo nuožiūra jas žmogui suteikia ir nustato jų apimtį. Bet kada panorėjusi valstybė gali žmogaus teise riboti arba net jas naikinti.

Teisės literatūroje pagrindinės žmogaus teisės yra apibrėžiamos kaip valstybės nustatytos, suteiktos ir garantuotos konstitucijoje, įtvirtintos kiekvieno piliečio galimybės veikti, siekiant užtikrinti jų gyvybiškai svarbių ir socialiai reikšmingų poreikių tenkinimą.

Svarbu, kad žmogaus teisės būtų ne tik įtvirtintos teisės aktuose, bet ir ginamos, saugomos. JTO Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, kuri buvo paskelbta 1948 m. gruodžio 10 d. (Lietuva įsipareigojo jos laikytis nuo 1991 m. kovo 12 d.), buvo pirmą kartą paskelbtas tarptautinis žmogaus teisių katalogas, apimantis pilietines, politines ir socialines, ekonomines, kultūrines teises.⁴ Šios deklaracijos 1 straipsnis skelbia: „Visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis.“⁵ Tuo tarpu pats efektyviausias tarptautinis žmogaus teisių apsaugos mechanizmas buvo nustatytas 1950 m. lapkričio 4 d. Europos Tarybos priimtoje tarptautinėje sutartyje – Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos Konvencijoje.⁶ Pasauliniu mastu žmogaus teisių apsauga yra įgyvendinama per vieną

² ANDRULIENĖ, Akvilė, et al. *Žmogaus teisės. Diskriminacijos draudimas Lietuvos ir tarptautinėje teisėje*. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2004, p. 36.

³ *Namų advokatas*. Vyr. red. Mockevičius R. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002, p. 1018.

⁴ *Cit. op. 2*, p. 43.

⁵ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. // Valstybės Žinios, 2006, Nr. 68-2497.

⁶ *Cit. op. 2*, p. 41.

reikšmingiausių tarptautinių organizacijų – Jungtinių Tautų Organizaciją (toliau tekste – JTO), jos institucijas ir priimtus dokumentus.⁷

I.1. Žmogaus teisių raida nepriklausomoje tarpukario Lietuvoje.

Lietuvoje žmogaus teisių doktrina formavosi kaip europinės žmogaus teisių kultūros dalis, grindžiama prigimtinių teisių nuostatomis. XVI a. pradžioje sukuriama teisinė žmogaus teisių sistema (Lietuvos Statutuose).⁸ XVIII a. pabaigoje Lietuvą okupavo Rusijos imperija ir tik XX a. pradžioje (1918 m.) paskelbus nepriklausomybę vėl buvo galima savarankiškai kurti teisę, plėtoti žmogaus teisių doktriną.⁹

Pirmoji nuolatinė nepriklausomos Lietuvos Konstitucija buvo priimta 1922 metais. Tai buvo demokratiškas teisės aktas, atitinkantis to meto Europoje galiojančius teisės principus. Konstitucijos 88 str. (paragrafas) skelbė:

„Visose ūkio srityse kiekvienam piliečiui laiduojama darbo ir iniciatyvos laisvė. Ši laisvė tegali būti suvaržyta įstatymo keliu, esant viešajam reikalui.

Ūkio gyvenimas tvarkomas taip, kad kiekvienas pilietis turėtų darbo.“¹⁰

Matome, kad šis straipsnis pilnai atitinka to meto demokratinės valstybės visuotinai priimtus principus. Piliečiai turėjo galimybę laisvai pasirinkti norimą darbo arba ūkinės veiklos sritį, ir jie galėjo būti tikri, kad jų teisė nebus ribojama nesant teisėto pagrindo. Ribojimo pagrindai taip pat yra įprasti demokratinei valstybei – ši teisė galėjo būti ribojama tik įstatymu, ir tik esant svarbiam viešajam reikalui. Kas yra „viešasis reikalas“, Konstitucijoje, deja, neapibrėžta, tačiau remiantis bendrais principais, galima teigti, kad tai būtų tie atvejai, kuomet neapribojus šios teisės būtų pakenkta valstybei, visuomenei, sutrukdyta kitiems piliečiams įgyvendinti kitas jų teises ir laisves. Svarbu tai, kad teisės būtų ribojamos remiantis proporcingumo principu. Plačiau apie žmogaus teisių ribojimus šiame darbe bus kalbama kitame skyriuje.

1928 metais buvo priimta nauja LR Konstitucija, kuri ne daug kuo skyrėsi nuo 1922 metų Konstitucijos, dėl ko ji dažnai yra vadinama 1922 Konstitucijos naująja redakcija.

Šioje konstitucijoje teisė laisvai pasirinkti darbą skambėjo taip pat, tik kad buvo įtvirtinta kitame straipsnyje:

„89 str. Visose ūkio srityse kiekvienam piliečiui laiduojama darbo ir iniciatyvos laisvė.

---

⁷ *Ibid.*, p. 42.

⁸ *Cit. op.* 2, p. 39.

⁹ *Cit op.* 2, p. 40.

¹⁰ VALANČIUS, K.L. *Lietuvos valstybės konstitucijos*. Vilnius: Ekonomikos mokymo centras, 2001, p. 32.

*Ūkio gyvenimas yra tvarkomas taip, kad kiekvienas pilietis turėtų darbo.*¹¹

Ir, pagaliau, paskutinė nepriklausomos tarpukario Lietuvos Konstitucija buvo priimta 1938 metais. Lietuva tuo metu jau buvo pasukusi autoritarizmo link, todėl ši Konstitucija labai skyrėsi nuo ankstesnių.

Teisė į darbą buvo įtvirtinta atskirame VII skyriuje „Darbas“.

46 straipsnis skelbė:

„Valstybė siekia, kad galintieji dirbti turėtų darbo. Vengiančius darbo Valstybė gali priversti dirbti“ (!)

47 straipsnis:

*„... Valstybė globoja ir rikiuoja darbą“.*¹²

Akivaizdu, kad šios nuostatos yra ne demokratiškos, čia yra paneigiamos žmogaus teisės, įtvirtintas priverstinis darbo pobūdis, kas yra nesuderinama su demokratinės valstybės principais. Čia nesakoma, kad pilietis gali laisvai pasirinkti darbą, tiesiog yra konstatuojama, kad valstybė stengiasi visiems suteikti darbą (norimą, ar nenorimą – apie tai neužsimenama). „Visiems“ – ne visiems norintiems, bet visiems „galintiems“ . Kaip žinome, teisė laisvai pasirinkti darbą taip pat suponuoja asmens galimybę nedirbti. Tačiau čia apie tai nekalbama. Antras 46 straipsnio sakinytis dar labiau sustiprina neigiamą išpūdį – pasirodo, asmenį, vengiantį dirbti, valstybė gali priversti dirbti. Pažymėtina, kad tuo metu Europoje buvo imamasi visų priemonių priverstiniam darbui panaikinti, todėl tokia nuostata LR Konstitucijoje skamba labai keistai. Demokratinėse valstybėse asmuo turėjo galimybę laisvai pasirinkti savo veiklą ir profesiją. Žmogus galėjo dirbti, taip pat jis galėjo ir nedirbti. Konstitucinė pareiga dirbti buvo būdinga tik totalitarinio socializmo šalims, demokratinėse šalyse to nebuvo.

Po II pasaulinio karo, Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, galiojo tarybinės konstitucijos ir įstatymai. Sovietinės okupacijos metu teisė laisvai pasirinkti darbą buvo iš esmės paneigta, todėl šis laikotarpis magistrinio darbo kontekste mus nedomina.

I.2. Žmogaus teisių klasifikavimas.

Konstitucinės asmens teisės suteikia žmogui galimybes elgtis skirtingai, todėl mokslinėje literatūroje priimta skirstyti asmens teises į įvairias grupes. Yra nemažai teorinių žmogaus teisių klasifikacijų, sudarytų pagal įvairius kriterijus ir vadovaujantis skirtingu požiūriu į

---

¹¹ *Ibid.*, p. 40.

¹² *Cit. op.* 10, p. 47.

pačią žmogaus teisių sampratą. Žmogaus teisės gali būti klasifikuojamos pagal teisių įtvirtinimo pobūdį, pagal jų turinį, pagal subjektų, kuriems jos skirtos grupes, pagal teisių ribojimo galimybes, pagal istorines jų susiformavimo sąlygas ir kitus kriterijus¹³. Dažniausiai paplitęs žmogaus teisių klasifikavimas pagal turinį ir laiką.¹⁴

Yra skiriamos trijų kartų žmogaus teisės.

Pirmosios kartos žmogaus teisėms priskiriamos pilietinės ir politinės teisės. Pilietines teises valstybė asmeniui nesuteikia, o tik įpareigota jas saugoti ir garantuoti. Pilietines teises turi visi žmonės, neatsižvelgiant į tai, kokioje šalyje jie gyventų, kokią pilietybę jie beturėtų ar išvis jos neturėtų, tuo tarpu politines teises turi tik konkrečios valstybės piliečiai.

Ilgą laiką įstatymiškai buvo įtvirtintos tik šios, pilietinės ir politinės teisės. Vėliau paaiškėjo, kad socialiniam stabilumui palaikyti šių teisių nepakanka. Taip šalia šių teisių, XX amžiaus viduryje atsirado ekonominės, socialinės ir kultūrinės žmogaus teisės. Šios teisės yra vadinamos antros kartos žmogaus teisėmis ir yra skirtos garantuoti kiekvienam asmeniui bent minimalų socialinį saugumą.

Socialinės teisės užtikrina asmeniui žmogaus vertą gyvenimo lygį ir socialinę gintį. Socialinių teisių svarba yra ta, kad ji realizuoja žmonių solidarumo idėją. Kultūrinės teisės garantuoja žmogaus dvasinę raidą, padeda jam tapti naudingu ekonominės, socialinės, kultūrinės visuomenės plėtotės dalyviu.

Trečiosios kartos teisės kartais vadinamos kolektyvinėmis teisėmis, ir jos yra istoriškai vėliausiai susiformavusios¹⁵. Jos yra sąlyga įgyvendinti ir pirmosios ir antrosios kartos teises. Visos žmogaus teisės yra tarpusavyje susijusios, viena nuo kitos priklausomos ir nedalomos. Pagal šią teisių nedalumo teoriją ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės tiek pat svarbios kaip ir pilietinės ir politinės teisės.¹⁶

Pagal teisių turinį žmogaus teises galėtume grupuoti į pilietines (asmenines), politines ir ekonomines, socialines ir kultūrinės. Atskiriant pilietines ir politines teises nuo socialinių, ekonominių ir kultūrinių, dažnai yra naudojamas argumentas, kad pilietinės ir politinės teisės yra priskiriamos „negatyvioms teisėms“, t.y. šios teisės preziumuoja laisvę nuo valstybės (valstybei draudžiama jas pažeisti, ji turi nesikišti į jų įgyvendinimą) ir jų įgyvendinimas

---

¹³ BIRMONTIENĖ T., et al. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Antras leidimas. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002, p. 280.

¹⁴ *Cit op. 2*, p. 44.

¹⁵ BIRMONTIENĖ T., et al. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Antras leidimas. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002, p. 281.

¹⁶ *Cit op. 2*, p. 37.

nekainuoja, o socialinės, ekonominės ir kultūrinės teisės priskiriamos „pozityvioms teisėms“, t.y. joms reikalingi valstybės veiksmai ir išlaidos.¹⁷

Teisė į darbą yra priskiriama prie socialinių ekonominių teisių, ir ši teisė įvairiais aspektais yra tiriama ne tik konstitucinės teisės, bet ir kitų teisės šakų, tokių kaip darbo ir socialinės apsaugos.¹⁸ Tačiau visų pirma teisė į darbą – tai konstitucinė asmens teisė, įtvirtinta valstybės Konstitucijoje.

---

¹⁷ BIRMONTIENĖ T., *et al.* Lietuvos konstitucinė teisė. Antras leidimas. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002, p. 281.

¹⁸ *Ibid.*, p. 332.

II. Teisės laisvai pasirinkti darbą reglamentavimas tarptautiniuose teisės aktuose.

Siekiant atskleisti teisės laisvai pasirinkti darbą turinį, šios teisės reglamentavimą Lietuvos Respublikos teisės aktuose, būtina apžvelgti tarptautinius teisės aktus, kuriuose yra įtvirtinta ši asmens teisė. Dabar su pakeitimais ir papildymais galiojanti Lietuvos Respublikos Konstitucija buvo rengiama atsižvelgiant į pagrindinius Jungtinių Tautų ir Europos Tarybos dokumentus,¹⁹ todėl galima daryti išvada, kad tarptautiniai teisės aktai turėjo ypatingą reikšmę Lietuvos žmogaus teisių instituto formavimuisi. LR Konstitucija taip pat atitinka ir tarptautinius žmogaus teisių institutui keliamus reikalavimus.

Lietuvos valstybė, atgavusi nepriklausomybę, greitai įsijungė į tarptautinių organizacijų veiklą, ratifikavo svarbiausias tarptautines sutartis žmogaus teisių srityje ir ėmėsi realizuoti tas sutartis nacionalinėje teisėje.²⁰

Tarptautiniuose teisės aktuose teisė į darbą yra įtvirtinta įvairiuose šaltiniuose – pradedant Visuotine žmogaus teisių Deklaracija, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos Konvencija (toliau tekste – Konvencija) ir Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau tekste – EŽTT) sprendimais, baigiant Europos socialine Chartija, kur yra įtvirtintas labai svarbus principas – kiekvienas asmuo privalo turėti galimybę užsidirbti sau pragyvenimui darbu, kurį jis *laisvai pasirenka* (apie šį principą plačiau bus kalbama toliau). Teisė į darbą yra įtvirtinta ne tik Europos tarptautiniuose dokumentuose, bet ir visame pasaulyje.

Teisė į darbą įvairiais aspektais yra reglamentuota Tarptautinės darbo organizacijos konvencijose. Teisė į tinkamas darbo sąlygas įtvirtinta JTO Visuotinėje žmogaus teisių Deklaracijoje, Tarptautiniame ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakte ir kituose tarptautiniuose dokumentuose.

Nereikia pamiršti, kad priverstinio ar privalomojo darbo draudimas – tai, iš esmės, teisės laisvai pasirinkti darbą sinonimas, todėl šiame darbe yra skiriama nemažai dėmesio šio draudimo nagrinėjimui. Tarptautiniai dokumentai dažniausiai neįtvirtina teisės laisvai pasirinkti darbą, o reglamentuoja draudimą versti asmenį dirbti, todėl šią teisę tenka

---

¹⁹ ANDRULIENĖ, Akvilė, et al. *Žmogaus teisės. Diskriminacijos draudimas Lietuvos ir tarptautinėje teisėje*. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2004, p. 86.

²⁰ JOČIENĖ, Danutė; ČILINSKAS, Kęstutis. *Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje*. Vilnius, 2004, p. 16.

nagrinėti būtent per draudimą. Akivaizdu, kad uždraudus dirbti privalomus ar priverčiamuosius darbus, asmeniui nelieka kliūčių laisvai pasirinkti savo norimą darbą.

II.1. Europos Žmogaus Teisių ir Pagrindinių Laisvių Apsaugos Konvencija.

Vienas iš pagrindinių tarptautinių teisės aktų yra Europos Žmogaus Teisių ir Pagrindinių Laisvių Apsaugos Konvencija, kur yra įtvirtintas platus žmogaus teisių katalogas, tarp jų – ir tam tikros socialinės bei ekonominės teisės. Taip pat Konvencijoje yra nustatytas žmogaus teisių apsaugos mechanizmas (žmogaus teisių apsaugos užtikrinimas ir yra pagrindinis Konvencijos tikslas – tą aiškiai galima matyti net iš paties tarptautinio teisės akto pavadinimo).

Konvencija - tai tarptautinė sutartis, sukurianti teisinius santykius tik tarp ją ratifikavusių valstybių. Konvencijos poveikio pagrindinis tikslas – apginti individą nuo bet kokio valstybės neteisėto kišimosi į jo teisių ir laisvių apsaugos sferą.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau tekste – Konvencija) buvo priimta 1950 metų lapkričio 4 d. 1993 m. gegužės 14 d. Lietuvos Respublika tapo Europos Tarybos nare ir tą pačią dieną pasirašė Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją. Tačiau Konvenciją reikia ne tik pasirašyti, bet ir ją ratifikuoti. 1994 metų vasario 11 dieną buvo sudaryta darbo grupė rengtis Konvencijos ratifikavimui. Rengiantis ratifikavimui, darbo grupė suabejojo dėl tam tikrų straipsnių atitikimo LR Konstitucijai.

Pagal Konstituciją, Konstitucinis Teismas teikia išvadas tokiais klausimais:

- ar nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai per Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus;
- ar Respublikos Prezidento sveikatos būklė leidžia jam ir toliau eiti pareigas;
- ar Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys neprieštarauja Konstitucijai;
- ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai.²¹

Lietuvos Respublikos Prezidentas kreipėsi į Konstitucinį Teismą su prašymu iširti, ar Konvencijos 4 straipsnis neprieštarauja LR Konstitucijai. 1995 metų sausio 24 d. LR KT pateikė išvadą dėl kai kurių Konvencijos straipsnių atitikimo LR Konstitucijai. Vienas iš tų

---

²¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija (su pakeitimais ir papildymais) // Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014.

abejones sukėlusiu straipsniu buvo Konvencijos 4 str., kuris būtent ir kalba apie priverčiamojo darbo draudimą. Priverstinis darbas – tai vienas iš konstitucinės teisės į darbą elementų, todėl mums svarbu apžvelgti KT išvadą dėl šio straipsnio.

Paklausime Konstituciniam Teismui buvo suabejota, ar Konvencijos 4 str. neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 48 straipsniui. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad Konstitucijos 48 straipsnio ir Konvencijos 4 straipsnio bei jo taikymo praktikos lyginamoji analizė leidžia padaryti išvadą, kad Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4 straipsnio trečiosios dalies "a" punktas neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai.²² Taigi Lietuvos Respublika šią konvenciją ratifikavo tik 1995 metų balandžio 27 dieną.

Konstitucinis Teismas palygino Konvencijos 4 straipsnio 3 dalies nuostatą, skelbiančią, kad priverstiniu darbu nelaikomas toks darbas, "kurį paprastai reikalaujama atlikti kalinimo metu, taikant šios Konvencijos 5 straipsnio nuostatas", ir darbas "lygtinio atleidimo nuo tokio kalinimo laikotarpiu", su LR Konstitucijos 48 straipsnio 5 dalies nuostatą: "priverčiamuoju darbu nelaikomas ir įstatymo reguliuojamas teismo nuteistųjų darbas".

Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad kiekviena kriminalinė bausmė, numatyta Baudžiamajame kodekse, gali turėti tokį elementą, kaip nuteistojo pareigą dirbti. Šį principą realizuoja pataisos darbų be laisvės atėmimo bausmė. Konvencijoje suformuluota taisyklė leidžia numatyti pareigą dirbti tik asmeniui, iš kurio atimta laisvė arba kuris lygtinai atleistas nuo kalinimo.

Konstitucinis Teismas taip pat pabrėžė, kad Konstitucijoje pataisos darbai kaip kriminalinė bausmė nenumatyti. Konstitucijos 48 straipsnio penktojoje dalyje įtvirtinta taisyklė, jog priverčiamuoju darbu nelaikomas ir įstatymo reguliuojamas teismo nuteistųjų darbas, anaipol nereiškia, kad įstatymai turi nustatyti pataisos darbų be laisvės atėmimo bausmę. KT pažymėjo ir tai, kad Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse nenumatytas nuteistojo priverstinis įdarbinimas kaip bausmė.²³

Kita vertus, Konvencijos 4 straipsnio trečiosios dalies "a" punkte priverstinis darbas siejamas su Konvencijos 5 straipsnio taikymu, tai yra su teisėtu laisvės atėmimu (arba su lygtiniu atleidimu nuo kalinimo). Tokią poziciją iš esmės patvirtina ir Europos žmogaus teisių teismo bei kitų Europos valstybių teismų praktika. Pavyzdžiui, *Van Droogenbroeck*

---

²²Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės Žinios, 1995, Nr. 9-199.

²³*Cit. op. 22.*

byla, kurios esmė buvo atliekančio laisvės atėmimo bausmę recidyvisto priverstinis darbas, nes buvo reikalaujama dirbti tam, kad būtų sutaupyta 12 000 Belgijos frankų. Europos žmogaus teisių teismas savo 1982 m. birželio 24 d. sprendime konstatavo, jog šioje byloje svarbu įvertinti, ar pareiškėjo suėmimo sąlygos atitiko Konvencijos 5 straipsnį. Teismas taip pat nurodė, jog kitos priverstinio darbo sąlygos neišėjo už ribų to, ko šiuo atveju "paprastai reikalaujama", nes šiuo darbu buvo siekiama reintegruoti asmenį į visuomenę, ir to teisinis pagrindas buvo nuostatos, kurias atitinkančių nuostatų galima rasti kai kuriose kitose Europos Tarybos valstybėse.

Taigi LR KT nustatė, kad Konvencijos 4 straipsnis neprieštarauja LR Konstitucijai. Tačiau įdomu yra tai, kad įsigilinus į kai kuriuos tuo metu galiojusius LR įstatymus, galima buvo pastebėti, kad jose įtvirtintos keletas ne iki galo atskleistos nuostatos, kurios gali prieštarauti Konvencijos 4 str. Tai yra, susiklostė atvirkštinė situacija, kai reikėjo suabejoti ne Konvencijos neatitikimu LR Konstitucijai, bet įstatymų prieštaravimu pačiai Konvencijai. Danutė Jočienė pastebėjo, kad Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas numato galimybę taikyti priverčiamasias medicininio pobūdžio priemones, taikomas psichiniams ligoniams. Jei tokie asmenys būtų verčiami dirbti, galėtų iškilti klausimas, ar tokių asmenų darbas atitinka Konvencijos 4 str. D. Jočienės nuomone, psichiškai nesveikų asmenų darbas neįmanomas tiek dėl jų ligos, tiek dėl tokių asmenų pavojingumo visuomenei, bei dėl galimo ir Konvencijos draudžiamo „nehumaniško bei žmogaus orumą žeminančio elgesio“, nebent toks darbas yra psichoterapijos priemonė ir šie asmenys sutinka dirbti. Tokia pati situacija ir su nepilnamečiais, kurie yra laikomi auklėjimo įstaigose, ir kur jie galėtų būti verčiami dirbti auklėjimo tikslais.²⁴

Tik LR KT nustačius, kad Konvencija neprieštarauja Konstitucijai, Konvencija buvo ratifikuota. Nuo ratifikavimo dienos Konvencija tapo sudėtine LR teisinės sistemos dalimi (LR konstitucijos 138 straipsnis skelbia, kad "Tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis."), o tai reiškia, kad nuo tol ji yra tiesiogiai taikomas teisės aktas.

Nors Konvencijoje įtvirtintas gana didelis žmogaus teisių katalogas, mus domina tik Konvencijos 4 straipsnis, kuris kalba apie priverčiamąjį darbą. Priverčiamasis darbas yra negalimas, nes jis riboja asmens darbo pasirinkimo laisvę. Niekas negali priversti asmenį dirbti tą darbą, kuriuo jis nenori. Konvencijoje yra numatytos tam tikros išlygos, koks darbas

---

²⁴ JOČIENĖ, Danutė. *Europos Žmogaus Teisių Konvencijos taikymas užsienio valstybių ir Lietuvos Respublikos teisėje*. Vilnius: Eugrimas, 2000, p. 169.

nelaikomas priverstiniu, nors pagal savo pobūdį ir požymius jis atitinka priverstinio darbo sąvoką. Pagal Konvencijos 4 straipsnio 3 d., priverstiniu darbu nelaikomas:

- kokio nors darbo, kurį paprastai reikalaujama atlikti kalnimo metu, taikant Konvencijos 5 straipsnio nuostatas, ir darbo lygtinio atleidimo nuo tokio kalnimo laikotarpiu;
- kokios nors karinės tarnybos arba tarnybos, kurios reikalaujama iš asmenų, atsisakančių nuo karinės tarnybos dėl įsitikinimų, vietoj karinės tarnybos tose šalyse, kur toks atsisakymas yra pripažįstamas;
- kokios nors tarnybos, atliekamos dėl to, jog tai būtina reikia, ar dėl stichinės nelaimės, kai kyla pavojus visuomenės egzistavimui ar gerovei;
- kokio nors darbo ar tarnybos, kurie yra įprastinių pilietinių pareigų dalis.

Tuo tarpu 4 straipsnio 2 d. skelbia: „Niekas negali būti verčiamas dirbti priverstinį ar privalomąjį darbą“. Kas yra priverstinis darbas, čia nėra paaiškinta, todėl galima manyti, kas ši sąvoka yra apibrėžiama būtent per 4 str. 3 dalį. Bet koks darbas, kuris yra pasirenkamas ne savo valia, išskyrus Konvencijos 4 str. 3 d. paminėtus atvejus, yra laikomas priverstiniu. Priverstinio darbo sąvoką taip pat galima apibrėžti ir remiantis TDO Konvencija Nr. 105, kur numatytos 5 kategorijos priverstinio darbo:

- darbas auklėjimo tikslais, arba kaip bausmė už politinių pažiūrų išreiškimą, kurios yra priešingos valstybėje nustatytai politinei, ekonominei arba socialinei sistemai;
- Darbo jėgos panaudojimas valstybės ekonominio vystymosi tikslais;
- Priverstinis darbas kaip darbo disciplinos dalis;
- Bausmė už dalyvavimą streikuose;
- Kaip rasinės, socialinės, tautinės ar religinės diskriminacijos priemonė.²⁵

Kitą apibrėžimą galima rasti TDO Konvencijos Nr. 29 2 straipsnyje:

- *“Priverstinis darbas – tai kiekvienas darbas arba tarnyba, kurio reikalaujama iš individo jam grasinant kokia nors bausme ir kurio minėtas individas nepasirinko savo noru”.*²⁶

Remiantis žmogaus teisių specialisto A.M. Erdelevskio pateikta samprata, priverstinio ar privalomojo darbo draudimas – tai teisės norma, nukreipta į asmens orumo, nepriklausomybės ir lygiateisiškumo apsaugą.²⁷

²⁵ Valstybės žinios, 1996, Nr. 28-676.

²⁶ Valstybės žinios, 1996, Nr. 27-648.

²⁷ ЭРДЕЛЕВСКИЙ А., *Обращение в Европейский Суд*, Москва: Юристъ, 1999;

Kaip žinome, teisės į darbą turinys apima ne tik priverčiamojo darbo draudimą, bet ir daug kitų aspektų, tačiau Konvencijoje yra kalbama tik apie priverčiamojo darbo draudimą. Priverstinio darbo draudimas – tai teisės laisvai pasirinkti norimą darbą garantas, būtent todėl mums yra svarbus ir šitas teisės į darbo turinio elementas.

II.1.1. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai.

Minėta, kad Konstitucija – tai svarbus teisės aktas, kuriame yra įtvirtinti žmogaus teisių standartai. Europos žmogaus teisių konvencija nustato vieną veiksmingiausių iš iki šiol egzistuojančių tarptautinių žmogaus teisių kontrolės mechanizmų – valstybės įsipareigojimų laikymąsi nagrinėja teisminė institucija – Europos Žmogaus Teisių Teismas (įkurtas 1950 metais).²⁸ Iki šiol EŽTT yra priėmęs 13 sprendimų, kuriuose Lietuva pripažinta pažeidusi Konvenciją. Dažniausiai buvo pažeidžiamos procesinės asmens teisės, tokios kaip teisė į nešališką teismą, teisė į greitą procesą ir pan.²⁹

EŽTT – tai teisminė institucija, įsteigta remiantis EŽTPLAK 19 straipsnio „b“ punktu. Teismas nagrinėja fizinių asmenų, asmenų grupių bei nevyriausybinių organizacijų, teigiančių, kad valstybė pažeidė jų teises, įtvirtintas Europos žmogaus teisių Konvencijoje ir jos papildomuose protokoluose, skundus. Teismo būstinė yra Strasbūre, Prancūzijoje. Nuo 1998 m. jis tapo nuolat veikiančia institucija.

Pažymėtina, jog Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad EŽTT jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, yra svarbi ir Lietuvos teisės aiškinimui bei taikymui.³⁰

EŽTT praktikoje yra keletas išnagrinėtų bylų pagal Konvencijos 4 straipsnį. 1983 metais buvo išnagrinėta byla *Van der Mussele prieš Belgiją*. Antverpeno advokatas Erikas Van der Mussele buvo paskirtas oficialiu Gambijos išeivio gynėju. Po sprendimo priėmimo, advokatas buvo atleistas nuo bylos vedimo, nepriskaičiavus jam honoraro bei negrąžinus visų turėtų išlaidų. Van der Mussele pareiškė, kad toks jo paskyrimas į gynėjo

---

²⁸ *Cit op. 2, p. 77.*

²⁹ *Cit op. 2, p. 78.*

³⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos Nacionalinio radijo ir televizijos įstatymo 5 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 5 dalies, 6 straipsnio 1, 3, 4 dalių (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 10 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1 dalies, 15 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1, 2 dalių, Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 31 straipsnio (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija) 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. //Valstybės Žinios, 2006, Nr. 141 – 5430.

pareigas yra laikomas “priverstiniu arba privalomu” darbu, nesuderinamu su Konvencijos 4 str. 2 dalimi³¹.

Van der Musselle byla yra svarbi tuo, kad joje buvo apibrėžta priverstinio arba privalomojo darbo sąvoka.³² Pati Konvencija nenurodo, kaip reikia suprasti sąvoką “priverstinis arba privalomas darbas”, todėl ši sąvoka buvo apibrėžta per TDO Konvencijos Nr. 29 2 str.:

“- terminas *"priverstinis ar privalomasis darbas"* reiškia bet kokią darbą ar tarnybą, kurių buvo išreikalauta prievarta, grasinant nuobauda ir kurių asmuo nesutiko atlikti sava valia.“

Remiantis TDO Konvencija Nr. 29, EŽTT paaiškino, kad negalima paskyrimą į gynėjo pareigas traktuoti kaip priverstinį darbą, nes šiuo atveju nebuvo nei moralinės, nei fizinės prievartos. Be abejo, advokatui atsisakius teikti gynėjo paslaugas, jam grėstų tam tikra bausmė, tačiau apie atsisakymo pasekmės advokatas turėjo žinoti, ir turėjo būti tam pasiruošęs, nes jis yra davęs išankstinį sutikimą tuo momentu, kai jis pasirinko advokato profesiją. EŽTT vienbalsiai nusprendė, kad Konvencijos 4 str. nebuvo pažeistas, kadangi tai nebuvo būtinas darbas. Be to, ieškovas neskundė paties pasižadėjimo iš principo, o tik du vykdymo niuansus – honoraro negavimą ir išlaidų nepadengimą.

Kita byla – *Karlheinzas Schmidtas prieš Vokietiją* – buvo išnagrinėta 1994 metų liepos 18 d.³³

Iš Vokietijos piliečio Karlheinz Schmidto buvo pareikalauta sumokėti 75 Vokietijos markių gaisrininko mokesčių. Vokietijos įstatymuose buvo numatyta pareiga atlikti tarnybą gaisrininkų komandose, jei savanorių skaičius nepakankamas. Kartu su tarnybą buvo numatytas ir mokestis gaisrininkų komandoms ar apsaugos nuo gaisro tarnyboms.

EŽTT pažymėjo, kad tokia privaloma gaisrininkų tarnyba yra priskiriama prie “įprastinių pilietinių pareigų” pagal Konvencijos 4 str. 3 dalį. Turint omenyje tai, kad mokėjimo pareiga yra glaudžiai susijusi su tarnybos pareiga, darytina išvada, kad mokesčio mokėjimas irgi yra priskirtinas prie “įprastinių pilietinių pareigų”. Teismas pažymėjo, kad joks vyras nebuvo

---

³¹ BERGER V. *Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija*. Vilnius: Pradai, 1997, p. 70.

³²ЭНТИН М. *Международные гарантии прав человека. Практика Совета Европы*. Москва: Международные отношения, 1992, p. 160.

³³ BERGER V. *Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija*. Vilnius: Pradai, 1997, p. 73.

verčiamas atlikti gaisrininko tarnybą, o finansinis mokestis - tai ne kompensacija, kuri būti reali pareiga.

EŽTT sprendimai yra galutiniai ir neskundžiami. Nors sprendimas turi įstatymo galią tik proceso šalims, tai nereiškia, kad visos kitos valstybės neturi jais vadovautis ir taikyti Teismo suformuluotą doktriną savo nacionalinėje teisėje. Kaip tik EŽTT sprendimai turi precedento galią, ir sprendami analogišką bylą nacionaliniai Teismai nors ir ne privalo, bet dažniausiai vadovaujasi EŽTT praktika.

II.2. Tarptautinės Darbo Organizacijos Konvencijos Nr. 29 ir Nr. 105.

Tarptautinė Darbo Organizacija buvo įsteigta 1919 metais Paryžiuje, nuo 1946 metų ji tapo specializuota JTO įstaiga. Pagrindinis organizacijos tikslas - siekti apsaugoti socialines-ekonomines darbuotojų teises. Organizacijos narėmis yra daugiau kaip 150 valstybių (2003 m. duomenimis). Centrinė būstinė – Ženevoje. Leidžia informacinius leidinius, rekomendacijas, rengia konvencijas.

Konvencija Nr. 29 buvo priimta 1930 metų birželio 10 dieną, Lietuvos Respublikai ją ratifikavus ji įsigaliojo Lietuvoje nuo 1995 09 26.

Siekiant atskleisti darbo temos klausimus, tikslinga panagrinėti keletą šios Konvencijos straipsnių, kurie reglamentuoja pagrindines priverstinio ar privalomojo darbo draudimo ir panaikinimo sąlygas. Pilnas šios Konvencijos pavadinimas yra „TDO Konvencija Nr. 29 dėl priverstinio ar privalomojo darbo“. Svarbu pažymėti, kad dėl to, jog Konvencija buvo priimta dar XX amžiaus pirmojoje pusėje, joje visų pirma yra reglamentuojamas priverstinio darbo panaikinimas, o ne tiesiog draudimas – to meto Europoje ir apskritai visame pasaulyje dar buvo išlikę valstybių, kur žmonės buvo verčiami dirbti prieš savo valią, tuo pažeidžiant visas įmanomas žmogaus teises ir laisves. Todėl šios Konvencijos pagalba buvo bandoma naikinti priverstinį ar privalomąjį darbą, ar bent jau po truputį stengtis imtis visų įmanomų priemonių priverstinio darbo atvejus sumažinti iki minimumo.

Remiantis pirmu Konvencijos straipsniu, kiekviena Tarptautinės darbo organizacijos narė, kuri ratifikuoja šią Konvenciją, įsipareigojo panaikinti visų formų priverstinį ar privalomąjį darbą per kiek galima trumpiausią laikotarpį.

Matome, kad iš valstybių nebuvo reikalaujama iš karto panaikinti priverstinį darbą, nes tai tiesiog nebūtų įmanoma padaryti vienu mostu, išleidžiant vieną įstatymą. Socialiniai ir

ekonominiai pertvarkymai dėl savo sudėtingumo negali būti įvykdomi per vieną dieną, ar mėnesį, jie reikalauja žymiai daugiau laiko, valstybės pastangų ir priemonių.

Tame pačiame 1-ame straipsnyje yra įtvirtinta, kad „pereinamuoju laikotarpiu priverstinis ar privalomasis darbas gali būti naudojamas tik valstybiniais tikslais ir tik kaip išskirtinė priemonė, laikantis toliau pateiktų sąlygų bei garantijų“.

Konvencijos 2 straipsnis yra vienas iš svarbiausių. Šis straipsnis apibrėžė priverstinio ar privalomojo darbo sąvoką - „Šioje Konvencijoje terminas "priverstinis ar privalomasis darbas" reiškia bet kokį darbą ar tarnybą, kurių buvo išreikalauta prievarta, grasinant nuobauda ir kurių asmuo nesutiko atlikti sava valia.“. Antroje straipsnio dalyje yra nurodoma, koks darbas nėra laikomas priverstiniu arba privalomu:

"priverstinis ar privalomasis darbas" nereiškia:

- kokio nors darbo ar tarnybos, reikalaujamos pagal privalomosios karinės tarnybos įstatymus vien tik kariniams tikslams;
- kokio nors darbo ar tarnybos, tiesiogiai susijusios su visiškai savarankiškos valstybės pilietinių pareigų vykdymu;
- kokio nors darbo ar tarnybos, kurie būtų išreikalauti iš asmenų kaip nuteisimo pasekmė [...];
- kokio nors darbo ar tarnybos, išreikalautos ypatingais atvejais: karo ar stichinės nelaimės grėsmės atveju, t.y. kilus gaisrui, potvyniui, badui, žemės drebėjimui, smarkiai epidemijai [...];
- nedidelės visuomeninės paslaugos, kurias bendruomenės nariai atlieka savo bendruomenės labui.

Kiti Konvencijos straipsniai nustato sąlygas ir reikalavimus priverstinio ar privalomojo darbo atlikimui. Pavyzdžiui, 11 straipsnis skelbia, kad „tik suaugę darbingi vyrai, ne jaunesni kaip 18 metų ir ne vyresni kaip 45 metų, gali būti kviečiami priverstiniais ar privalomiesiems darbams“, o 12 straipsnis nustato maksimalią tokio darbo trukmę: „Maksimalus laikotarpis, kuriam koks nors asmuo gali būti paimtas bet kokios rūšies priverstiniam ar privalomajam darbui, per vieną dvylikos mėnesių periodą negali viršyti šešiasdešimties dienų, įskaitant ir laiką, sugaištą vykstant į darbo vietą ir grįžtant atgal“. Tuo tarpu, 14 straipsnis nustato priverstinio ar privalomojo darbo apmokėjimo sąlygas – „už bet kokios rūšies priverstinį ar privalomąjį darbą apmokama grynaisiais pinigais ne mažesniu tarifu, negu nustatyta už atitinkamą darbo rūšį tame rajone, kuriame darbas

atliekamas, arba tame rajone, kuriame šis darbas buvo užsakytas, pagal tai, kuris tarifas didesnis“.³⁴

1957 metų birželio 25 d. buvo priimta TDO Konvencija Nr. 105 dėl priverstinio darbo panaikinimo³⁵, kuri Lietuvoje įsigaliojo nuo 1995 09 26. Ši Konvencija yra labai trumpa, nes visos pagrindinės nuostatos jau buvo suformuluotos Konvencijoje Nr. 29. Konvencijoje Nr. 105 pateikia priverstinių ar privalomųjų darbų sąrašą, kuris jau buvo minimas anksčiau šiame darbe. Kitų naujovių Konvencijoje pastebėta nebuvo.

---

³⁴ Valstybės žinios, 1996, Nr. 27-648.

³⁵ Valstybės žinios, 1996, Nr. 28-676.

II.3. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas.

Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių Paktas – tai Jungtinių Tautų priimtos Tarptautinės žmogaus teisių chartijos sudedamoji dalis. Paktas buvo priimtas 1966 metais, o įsigaliojo 1976 metais.³⁶

Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių Paktas nustato tam tikrus įsipareigojimus, kurių valstybės narės turi laikytis.

Valstybės Pakto dalyvės įsipareigoja tiek savo pastangomis, tiek tarptautinės pagalbos ir bendradarbiavimo būdu, ypač ekonomikos ir technikos srityse, visais savo turimais ištekliais imtis priemonių, ir, svarbiausia, įstatyminių, kad visais tinkamais būdais garantuotų, jog laipsniškai būtų visiškai įgyvendintos šiame Pakte pripažįstamos teisės.³⁷

Kadangi skirtingos valstybės yra pasiekusios skirtingą ekonominį lygį, todėl šioje tarptautinėje sutartyje valstybėms nenustatomas tiesioginis įsipareigojimas garantuoti ekonomines, socialines ir kultūrinės teises ir laisves.³⁸

Paktas numato tam tikrą kontrolės mechanizmą: valstybės dalyvės yra įpareigosotos pateikti JT Ekonominėi ir Socialinei Tarybai (ECOSOC) pranešimus pagal šios Tarybos patvirtintą programą.³⁹

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba dar 1991 m. kovo 12 d. priėmė nutarimą “Dėl Lietuvos Respublikos prisijungimo prie Tarptautinės žmogaus teisių chartijos dokumentų”, t.y. prie tų tarptautinių susitarimų aktų, kurie iš esmės laikomi teisiniu pagrindu Jungtinėms Tautoms (toliau tekste – JTO) vykdyti veiklą žmogaus teisių apsaugos srityje. Vienas iš tų dokumentų ir yra 1966 m. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas.

Iki Europos socialinės chartijos ratifikavimo tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas buvo vienintelis Lietuvoje galiojanti universali tarptautinė sutartis, įtvirtinanti socialines žmogaus teises.

Lietuva ratifikavo šį paktą 1992 metais, ir jis įsigaliojo nuo 1992 02 20.

Pakte ne tik išdėstomos šios teisės, bet taip pat jame yra įtvirtintos visos priemonės, kurios turi būti priimtos, norint tinkamai ir visa apimtimi realizuoti Pakte įtvirtintas teises.

---

³⁶ BIRMONTIENĖ T., et al. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Antras leidimas. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002., p. 279.

³⁷ *Cit op.* 2, p. 68.

³⁸ *Ibid.*, p. 69.

³⁹ *Ibid.*.

Ratifikuodama šį paktą, valstybė-narė neįsipareigoja nedelsiant įgyvendinti šias nuostatas. Pakte tiesiog yra nustatyta, kad: “kiekviena valstybė įsipareigoja individualia tvarka arba bendradarbiaujant tarptautiniu mastu, imtis atitinkamų priemonių nustatytiems tikslams pasiekti, atsižvelgiant į turimus išteklius ir galimybes.” Ypač yra pabrėžiama galimybė įgyvendinti teises įstatymų ir kitų teisės aktų leidybos pagalba. Taip yra todėl, kad ekonominių ir socialinių teisių įgyvendinimas reikalauja daugiau pastangų, ekonominių ir techninių priemonių, kompetetingų išsilavinusių asmenų, atidaus planavimo ir socialinių prioritetų keitimo. Tai negali būti padaryta nedelsiant, todėl valstybėms yra leista protingumo ribose atidėti teisių įgyvendinimą, arba imtis laipsniško įgyvendinimo.⁴⁰

Pakto III dalies 6 ir 7 straipsniuose įtvirtinta teisė į darbą ir jos apsauga.

„6 straipsnis.

1. Valstybės, šio Pakto Šalys, pripažįsta teisę į darbą, apimančią kiekvieno žmogaus teisę gauti galimybę užsidirbti pragyvenimui darbu, kurį jis *laisvai pasirenka* arba kurį dirbti jis *laisvai sutinka*, ir imasi reikiamų priemonių šiai teisei apsaugoti.“

„7 straipsnis.

Valstybės, šio Pakto Šalys, pripažįsta kiekvieno žmogaus teisę į teisingas ir palankias darbo sąlygas, kurios visų pirma užtikrintų:

- atlyginimą, visiems darbuotojams užtikrinantį mažų mažiausiai;
- teisingą darbo užmokestį ir vienodą apmokėjimą už lygiavertį darbą be jokio skirtumo, visų pirma moterims užtikrinant ne prastesnes darbo sąlygas nei tos, kurias turi vyrai, ir vienodą apmokėjimą už vienodą darbą;
- deramą pragyvenimą jiems patiems ir jų šeimoms pagal šio Pakto nuostatas;
- darbo sąlygas, atitinkančias saugos ir higienos reikalavimus;
- vienodą visiems galimybę būti pakeliamiems darbe į atitinkamas aukštesnes pareigas atsižvelgiant vien į darbo stažą ir kompetenciją;
- poilsį, laisvalaikį bei pagrįstą darbo laiko apribojimą ir mokamas įprastines atostogas, taip pat apmokėjimą už darbą valstybinių švenčių dienomis.”⁴¹

---

⁴⁰ БЮРГЕНТАЛЬ Т. Международные права человека. Краткий обзор. Алматы: БЫЛЫМ, 1999, p.

⁴¹ Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas. // Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3290.

II.4. Europos socialinė chartija.

Europos socialinė chartija – tai Europos Tarybos tarptautinė sutartis, kuri garantuoja socialines teises. Šiomis teisėmis ji lyg ir papildo Europos žmogaus teisių konvenciją, kurioje socialinės teisės nėra reglamentuotos. Chartija yra savarankiška tarptautinė sutartis ir turi joje nustatytą išipareigojimų kontrolės mechanizmą. Pagrindinė kontrolės forma – valstybių pranešimų teikimas, fakultatyvinė – kolektyvinių skundų teikimas.⁴²

Europos socialinė chartija buvo priimta 1961 m. spalio 18 d., įsigaliojo 1965 m. vasario 26 d. 1996 m. gegužės 3 d. buvo priimta nauja socialinė chartija – Europos socialinė chartija (pataisyta), kuri įsigaliojo 1999 m. liepos 1 d. Pataisytoje socialinėje chartijoje reglamentuota daugiau socialinių teisių (iš viso net 31 teisė), kai kurių teisių standartai aukštesni. Abi tarptautinės sutartys galioja: valstybės gali pasirinkti, kurią chartiją ratifikuoti.⁴³

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija, kurioje skelbiamos žmogaus pilietinės ir politinės teisės bei laisvės ir Europos socialinė chartija, skelbianti svarbiausias ekonomines, socialines ir kultūrines žmogaus teises yra fundamentalūs dokumentai, sudarantys Europos valstybių žmogaus teisių visumą.

Europoje dabar yra dvi savarankiškos socialinės chartijos: 1961 m. Europos socialinė chartija ir 1996 m. Europos socialinė chartija (pataisyta). Lietuvos Respublikos vardu Europos socialinė chartija (pataisyta) buvo pasirašyta 1997 m. rugsėjo 8 d. Strasbūre. Joje atsižvelgiama į tai, kad nuo 1961 metų Europoje įvyko fundamentalūs ekonominiai ir socialiniai pokyčiai.

Į ją perkelta dalis 1961 metų chartijos nuostatų be jokių pakeitimų. Kitos iš ankstesniosios chartijos perkeltos nuostatos yra pataisytos, jose keliami didesni reikalavimai. Be to, ji papildyta naujomis nuostatomis, susijusiomis su samdomų darbuotojų teisių apsauga nutraukiant darbo sutartis, teise į nuostolių atlyginimą darbdaviui bankrutavus, darbuotojų, turinčių šeimas, teisių apsauga, darbuotojų teise į orumą darbe, jų teise gauti informaciją darbo vietų mažinimo procedūrose, žmonių teise į apsaugą nuo skurdo ir socialinės atskirties, teise į būstą. Todėl chartija (pataisyta) yra žymiai platesnė pagal apsaugomų teisių apimtį, joje nustatyti didesni reikalavimai.⁴⁴

---

⁴² *Cit op. 2*, 81.

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ BLINKEVIČIUTĖ, Vilija. Lietuvos Respublikos įstatymo projekto dėl 1996 m. Europos socialinės chartijos (pataisytos) ratifikavimo aiškinamasis raštas. // Valstybės Žinios, 2001, Nr. IXP – 538.

Atsižvelgiant į tai, kad Chartijos dalyvėmis gali būti valstybės, turinčios skirtingą ekonominio ir socialinio išsivystymo lygį, buvo numatyta galimybė ratifikuoti ne visus Chartijos straipsnius; tačiau kai kurie straipsniai ir juose įtvirtinti įsipareigojimai buvo privalomi – tarp jų ir tokie įsipareigojimai, kurie yra susiję su fundamentaliomis teisėmis – pavyzdžiui, pats pirmas straipsnis įtvirtina kiekvieno žmogaus teisę į darbą, ir šio straipsnio nebuvo galima neratifikuoti.

Chartijoje yra įtvirtinami tokie principai, susiję su teise į darbą:

“1. Kiekvienas žmogus privalo turėti galimybę užsidirbti sau pragyvenimui darbu, kurį jis laisvai pasirenka.

4. Visi darbuotojai turi teisę į tinkamą atlyginimą, garantuojantį normalų jų pačių ir jų šeimų gyvenimo lygį”.

1 straipsnis: “Teisė į darbą”;

2 straipsnis: “Teisė į tinkamas darbo sąlygas”;

4 straipsnis: “Teisė į tinkamą atlyginimą”.

Autorės nuomone, Chartijos straipsniai, susiję su teise į darbą bei teisingu atlyginimu už darbą, yra pamatiniai, todėl yra tikslinga šias nuostatas trumpai apžvelgti. Kaip jau buvo minėta anksčiau, teisė į darbą – tai nuosavybės teisės pagrindas, nes būtent dirbdamas žmogus turi galimybę gauti atlyginimą už savo darbą ir tas atlyginimas ir bus ta nuosavybe (nesvarbu, ar išreikšta pinigais, arba kitomis materialinėmis vertybėmis).

1. Teisė į darbą.

Remiantis 1 Chartijos straipsniu, susitariančios šalys įsipareigoja „pripažinti vieną iš savo pagrindinių tikslų ir pareigų siekimą kuo didesnio užimtumo, turint omenyje visiško užimtumo siekį“. Tai ir būtų teisės į darbą realizavimo įtvirtinimas. Valstybės įsipareigoja parodyti, kad jų ekonominė politika yra nukreipta į visišką užimtumą. Jei valstybė atsisakys idėjos realizuoti visiško užimtumo siekį, bus laikoma, kad ji pažeidė Chartiją.

Valstybė privalo imtis visų priemonių bedarbystės lygiui mažinti. Jeigu bedarbystės lygis per tam tikrą laikotarpį nesumažės, tai dar nereikš, kad Chartija yra pažeista. Adekvačių priemonių taikymas ir stengimasis mažinti bedarbystės lygį yra pakankamas pagrindas manyti, kad valstybė laikosi Chartijos nuostatų.⁴⁵

---

⁴⁵ХАРИСС Д., ЭВААК Л., ТОТЪЕН Д. *Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика*. Москва: независимый институт международного права, 1998, р. 495.

2. Teisė į teisingą atlyginimą.

Prieš pradėdant nagrinėti šią Chartijos nuostatą, reikėtų apibrėžti „atlyginimo“ sąvoką. Tą galima būti padaryti per TDO Konvenciją Nr. 100 dėl vienodo atlyginimo vyrams ir moterims už lygiavertį darbą. Šios Konvencijos 1 straipsnis sako: „„atlyginimas“ apima įprastinį pagrindinį ar minimalų darbo užmokestį arba algą ir bet kokius papildomus uždarbius, bet kokiu būdu tiesiogiai arba netiesiogiai darbdavio išmokamus darbuotojui gryniaisiais pinigais arba natūra už darbuotojo darbą.“

Priėmus Europos socialinę chartiją, buvo susidurta su tam tikrais sunkumais, taikant šią nuostatą, įtvirtinančią teisę į teisingą atlyginimą. Nepriklausomų ekspertų grupė turėjo nustatyti, koks būtent turėtų būti „teisingas atlyginimas“. Po ilgų svarstymų buvo nuspręsta, kad bet koks atlyginimas, kuris yra žymiai mažesnis už vidutinį šalyje esantį atlyginimą yra „nepakankamas norint užtikrinti normalų pragyvenimą konkrečioje šalyje“. Europos Taryba pasiūlė konkretų skaičių - 68 % nuo vidutinio šalies rodyklio. Ekspertai su tuo sutiko. Nuo šiol, jeigu viename arba kitokiame sektoriuje (privačiame, viešajame) gaunamas atlyginimas yra mažesnis nei šis nustatytas minimumas, yra laikomas, kad toks atlyginimas nesuteikia asmeniui „normalaus pragyvenimo lygio“ Chartijos 4 straipsnio prasme.

Tačiau šis kriterijus nėra vienintelis. Netgi jei gaunamas atlyginimas yra mažesnis už nustatytą minimumą, gali būti laikoma, kad tai atitinka Chartijos 4 str., tik su tam tikroms papildomomis sąlygomis. Prie tokių sąlygų yra priskiriamos socialinės išmokos, įvairiausios subsidijos šeimoms ir ūkiui, mokesčių lengvatos ir t.t.

Pažymėtina, kad Chartijos 4 str. 1 p. nenumato pareigos šalims nustatyti minimalų uždarbį, nors tokio minimumo nustatymas galėtų padėti kontroliuoti 68 % minimalaus uždarbio ribą.

Ši minimumo nustatymo koncepcija nulemia tai, kad pagrindiniu kriterijumi tampa ne gaunamo atlyginimo dydis, o atlyginimų paskirstymas šalyje. Ši koncepcija parodo „normalaus gyvenimo lygio“ reliatyvumą, kas yra nemažas plusas. Minusai gi yra tame, kad šalis, kur gyvenimo lygis yra žemesnis, negu kitose Chartiją ratifikavusiose šalyse, gali būti pripažinta pažeidžiančia šį susitarimą.

4 straipsnio 2 punktą nustato darbuotojų teisę gauti didesnę atlyginimą už viršvalandinį darbą. Tai yra aiškinama tuo, kad viršvalandinis darbas reikalauja papildomų pastangų, kurios turi būti papildomai apmokamos. Tačiau yra numatyta išlyga – vietoje papildomo

užmokesčio darbuotojams gali būti suteikiamos papildomos poilsio dienos, ir tai neprieštarauja Chartijos 4 str. 2 p.

3 šio straipsnio punktas nustato valstybėms pareigą „pripažinti dirbančių moterų ir vyrų teisę į vienodą atlyginimą už vienodą darbą“, ir tai yra bene svarbiausia Chartijos nuostata. Lyčių diskriminacija darbo apmokėjimo klausimuose būna dviejų rūšių:

- pasižyminti nevienodu vyrų ir moterų darbo atlyginimu už tapatų darbą;
- pasižyminti nevienodu apmokėjimu už tapatų darbą;

3 punkte nustatytas vienodo atlyginimo už vienodą darbą reikalavimas draudžia abiejų rūšių diskriminaciją.

4 straipsnio 3 p. laikymasis taip pat suponuoja tą faktą, kad bet kokia kolektyvinė arba individuali darbo sutartis, prieštaraujanti vienodo atlyginimo už vienodą darbą principui, turi būti pripažinta niekine.

Penktas 4 str. punktas nustato teisę darbdaviams daryti išskaičiavimus iš atlyginimo tik laikantis visų sąlygų ir kolektyviniuose sutartyse arba nacionaliniuose teisės aktuose nustatytais pagrindais. Nors iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad tokia nuostata leidžia valstybei arba darbdaviui nustatyti tokį reguliavimą, kuris leistų daryti išskaičiavimus savo nuožiūra, tačiau iš tikrųjų ši norma leidžia tai daryti tik tuo atveju, jei išskaičiavimai nepažeis pagrindinės darbuotojų teisės gauti atlyginimą pilna apimtimi.⁴⁶

Lietuvos Respublikoje teisė gauti teisingą atlyginimą yra įtvirtinta Konstitucijos 48 str. 1 d., ir mes matome, kad ši nuostata pilnai atitinka Chartijos įtvirtintiems reikalavimams.

Asmens laisvė ir teisė pasirinkti darbą yra įtvirtinta ir Europos pagrindinių teisių Chartijos, priimtose Europos Sąjungos 2000 m. Nicos Europos Taryboje, 15 bei 16 straipsniuose:

“15 straipsnis.

1. Kiekvienas turi teisę įsidarbinti ir dirbti laisvai pasirinktą ar apsiimtą darbą.
2. Kiekvienas Sąjungos pilietis bet kurioje valstybėje narėje gali laisvai ieškoti darbo, dirbti, naudotis steigimosi laisve ir teikti paslaugas.
3. Trečiųjų šalių piliečiai, kurie turi leidimą dirbti valstybių narių teritorijose turi teisę į tokias pat darbo sąlygas kaip ir Sąjungos piliečiai”.

---

⁴⁶ХАРИСС Д., ЭВААК Л., ТОТЪЕН Д. *Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика*. Москва: независимый институт международного права, 1998, р. 502-504.

16 straipsnis yra skirtas teisei laisvai užsiimti verslu:

“Pripažįstama laisvė užsiimti verslu pagal Bendrijos ir nacionalinius įstatymus bei praktiką”.

Šis aukščiau aptartas tarptautinis reglamentavimas numato pagrindines teisinio reguliavimo gaires teisės aktą ratifikavusioms valstybėms, taigi ir Lietuvai.

III. Teisės laisvai pasirinkti darbą reglamentavimas Lietuvos Respublikoje.

III.1. Teisė į darbą.

Teisė į darbą – tai bene svarbiausia ekonominė asmens teisė. Ji išreiškia prigimtinių žmogaus poreikį savarankiškai pasirūpinti savimi, *laisvę pasirinkti* darbą arba *laisvai* dėl jo sutarti. Darbas – tai autentiškiausias žmogiškojo orumo išreiškimo ir užtikrinimo būdas, prigimtinei žmogaus pareiga ir teisė, būtina ir nuolat galiojanti. Darbas suteikia asmeniui pradinę teisę į nuosavybę, be teisės į darbą negali būti teisės į nuosavybę. Teisė į darbą taip pat sudaro pagrindą asmens nepriklausomybei.⁴⁷

Teisė į darbą – svarbus asmens laisvės elementas, įtvirtintas tarptautiniuose teisės aktuose ir daugelio šalių konstitucijose, taip pat ir kituose nacionaliniuose teisės aktuose.

Asmuo laivai pasirenka savo veiklą ir profesiją. Žmogus gali dirbti, taip pat jis gali ir nedirbti. Konstitucinė pareiga dirbti būdinga tik totalitarinio socializmo šalims, demokratinėse šalyse to nėra.

Žmogus yra laisvas tiek pradėdamas dirbti, tiek išeidamas iš darbo ar pereidamas dirbti kitur. Asmuo savo teisę į darbą realizuoja užsiimdamas verslu ar kokia nors kita įstatymo nedraudžiama darbine veikla.

Remiantis vienu iš klasifikavimų, galima būti išskirti 3 lygių pagrindinius žmogaus poreikius. Teisė į darbą yra priskiriama prie pirmojo lygio žmogaus teisių, t.y., prie prigimtinių žmogaus teisių. Pirmojo lygio teisės leidžia individui egzistuoti pačiu minimaliausiu lygiu.⁴⁸

Teisę į darbą galima nagrinėti remiantis įvairiais nacionaliniais teisės aktais, tokias kaip Darbo kodeksas, Valstybės tarnybos įstatymas, ir kitais. Šiose įstatymuose yra nustatomos detalesnės teisės į darbo įgyvendinimo sąlygos. Pavyzdžiui, LR Darbo kodekso 86 straipsnyje įtvirtinta, kad asmenys teisę į darbą įgyvendina tiesiogiai sudarydami darbo sutartis su darbdaviais arba tarpininkaujant įdarbinimo tarnyboms.⁴⁹ Toliau yra apibrėžiama darbo sutarties sąvoka, jos turinio elementai ir nustatomas detalus darbo santykių reglamentavimas. Valstybės tarnybos įstatymas nustato pagrindinius valstybės tarnybos

---

⁴⁷ *Cit op.* 2, p. 49-50.

⁴⁸ PUMPUTIS A. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir jos įgyvendinimo mechanizmas. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000, p. 14;

⁴⁹ Lietuvos Respublikos darbo kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). // Valstybės Žinios, 2002, Nr. 64-2569.

principus, valstybės tarnautojo statusą, atsakomybę, darbo užmokestį, socialines ir kitas garantijas, valstybės tarnybos valdymo teisinius pagrindus.⁵⁰

Tačiau magistrinio darbo kontekste tikslinga yra nagrinėti konstitucine asmens teise laisvai pasirinkti darbą remiantis LR Konstitucija ir Konstitucinio Teismo jurisprudencija, o ne įstatymais.

Nagrinėjimui buvo pasirinktas laikotarpis nuo LR Konstitucijos priėmimo 1992 metų spalio 25 d.

1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucija buvo rengiama atsižvelgiant į pagrindinius Jungtinių Tautų ir Europos Tarybos dokumentus ir atitinka tarptautinius žmogaus teisių reikalavimus. Minėta, kad buvo kreiptasi į KT su prašymu pateikti išvadą dėl Konvencijos atitikimo LR Konstitucijai, ir KT išvada patvirtino, jog Lietuvos Respublikos Konstitucija atitinka Konvencijoje įtvirtintas nuostatas. EŽTPLAK padarė ypač didelę įtaką formuluojant naują Lietuvos teisės doktriną. Rengiant Konstituciją buvo atsižvelgta ir į 1922 m. Lietuvos Konstitucijos tradiciją.⁵¹

Konstitucinis Teismas viename iš savo nutarimų pažymėjo, kad „teisė laisvai pasirinkti darbą“ – tai bendro pobūdžio norma, grindžiama visuotinai pripažinta žmogaus teisių koncepcija. Taigi ji kiekvienam žmogui pirmiausia laiduoja galimybę laisvai rinktis darbą ar verslą privačios ūkinės veiklos srityje.⁵² Tačiau žmogus gali rinktis darbą ne tik privačiame sektoriuje, bet ir viešajame – kiekvienas turi teisę lygiomis sąlygomis stoti ir į valstybės tarnybą (LR Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalis).

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (toliau tekste – Konstitucija) teisė laisvai pasirinkti darbą yra įtvirtinta IV skirsnyje „Tautos ūkis ir darbas“, tiksliau - 48 straipsnio 1 d. Asmens laisvė pasirinkti darbą ar verslą negali būti varžoma dėl lyties ir seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, pilietybės ir socialinės padėties, tikėjimo, santuokinės ir šeimos padėties, amžiaus, įsitikinimų ar pažiūrų, priklausomybės politinėms partijoms ar visuomeninėms organizacijoms, aplinkybių, nesusijusių su darbuotojų dalykinėmis savybėmis.⁵³

Remiantis LR Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalimi, teisė į darbą apima:

---

⁵⁰Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) // Valstybės Žinios, 2002, Nr. 45-1708.

⁵¹ *Cit. op. 2*, p. 86.

⁵²LAPINSKAS, Kęstutis. Asmens socialinių teisių apsaugos klausimai. In *Konstitucinė jurisprudencija. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis*, Nr.4, Vilnius: 2006, p. 359.

⁵³ DAMBRAUSKIENĖ, G. IV skirsnis „Tautos ūkis ir darbas“ In *Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras*. Vilnius: Teisės institutas, 2000. I d., p 426.

- Teisę laisvai pasirinkti darbą;
- Teisę gauti teisingą atlyginimą už darbą;
- Teisę į tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas.

Valstybė pripažįsta lygiavertėmis ir visuomeniškai naudingomis visas užimtumo (darbo) formas – dirbti darbininku ar tarnautoju, darbą namų ūkyje, verslininkystę, individualią veiklą, socialinį darbą bei paslaugas ir pan.

Darbo laisvė yra tiesiogiai susijusi su įtraukimo į darbą forma. Asmenys darbą renkasi ne administravimo būdu, o savarankiškai ir laisvai sudarydami sutartis. Kiekvienam asmeniui suteikiama galimybė pasirinkti užsiėmimą ir darbą, atitinkantį jo profesinį pasirengimą, sugebėjimus ir polinkius. Žmogui darbo laisvė reiškia galimybę dirbti tiek fizinių, tiek protinių darbų už atlyginimą, susitarus su kita šalimi, arba užsiimti kita įstatymų nedraudžiama veikla. Susitarimai, kai viena šalis naudoja kitos šalies darbą, gali būti sudaryti darbo, rangos, pavedimo, autorinės ir kitų sutarčių pagrindu. Sutartinė įtraukimo į darbą forma geriausiai išreiškia darbo laisvės principą.

Laisvė pasirinkti darbą reiškia ir tai, kad asmuo savo noru gali nedirbti. Laisvės principas leidžia žmogui priimti sprendimus dėl įsidarbinimo autonomiškai, be valstybės ar kitų visuomenės narių įtakos, o apsisprendus nedirbti – pasirinkti veiklos sritį.

Laisvo pasirinkimo nedirbti principu siekiama užtikrinti efektyvų užimtumą.

Konstitucija skelbia teisę į darbą, bet neužtikrina teisės gauti konkretų darbą pagal pasirinktą profesiją ar veiklos sritį.

Tie atvejai, kai atskiroms veiklos rūšims ar pareigoms asmenys parenkami konkurso tvarka, negali būti traktuotini kaip laisvės pasirinkti veiklos rūšį ar profesiją apribojimai. Jeigu į tam tikras pareigas yra išrenkama ar paskiriama, darbo laisvė pasireiškia tuo, kad asmuo iš anksto ir laisvai išreiškia norą eiti konkrečias pareigas.

Asmens laisvė pasirinkti darbą negali būti ribojama ar varžoma, nesvarbu, kuo tai būtų motyvuojama ir kokias veiksmais tai pasireikštų. Tokia principinė nuostata yra įtvirtinta TDO 1958 metų konvencijoje nr. 111 „Dėl diskriminavimo darbe ir veikloje“.⁵⁴

Lietuvoje teisę dirbti turi Lietuvos Respublikos piliečiai, asmenys be pilietybės ir užsieniečiai, nuolat gyvenantys Lietuvoje.

Teisė į darbą yra susijusi su priverčiamojo darbo draudimu.

---

⁵⁴ *Cit. op.* 53.

Teisės į darbą turinį sudaro teisė į darbo laisvę, t.y. galimybę laisvai pasirinkti darbą ir laisva valia jį dirbti. Konstitucijoje deklaruojama teisė į darbą neužtikrina teisės gauti konkretų darbą pagal pasirinktą profesiją ar veiklos sritį ir negarantuoja asmenims teisės užimti kokias nors pareigas tam tikroje vietovėje, įmonėje, įstaigoje ar organizacijoje.

Laisvė pasirinkti darbą ar verslą - tai viena iš būtinų žmogaus gyvybinių poreikių tenkinimo, deramos padėties visuomenėje užsitikrinimo sąlygų. Konstitucinė kiekvieno žmogaus laisvė pasirinkti darbą bei verslą suponuoja įstatymų leidėjo pareigą sudaryti teisinę prielaidą šiai laisvei įgyvendinti. Sudarydamas jas įstatymų leidėjas turi įgaliojimus, atsižvelgdamas į darbo bei verslo pobūdį, nustatyti teisės laisvai pasirinkti darbą bei verslą įgyvendinimo sąlygas. Tai darydamas jis turi paisyti Konstitucijos.

Pagal Konstituciją, tik Konstitucinis Teismas aiškina ir plėtoja Konstitucijos nuostatas. 2006 m. birželio 6 d. nutarime KT pažymėjo, kad tik Konstitucinis Teismas turi konstitucinius įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją – pateikti konstitucinių nuostatų sampratą, kuri saisto visas teisės aktus leidžiančias bei teisę taikančias institucijas.⁵⁵

---

⁵⁵Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsnio pavadinimo „Konstitucinis Teismas – teisminė institucija“ ir šio straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 65-2400.

III.2. Konstitucinio Teismo jurisprudencija, susijusi su konstitucine žmogaus teise į darbą.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas garantuoja Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir konstitucinį teisingumą sprenddamas, ar įstatymai ir kiti Seimo priimti aktai neprieštarauja Konstitucijai, taip pat ar Respublikos Prezidento bei Vyriausybės aktai neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams.⁵⁶

Konstitucinio Teismo sprendimai klausimais, kuriuos Konstitucija priskiria jo kompetencijai, yra galutiniai ir neskundžiami. Konstitucinio Teismo nutarimai turi įstatymo galią ir yra privalomi visoms valdžios institucijoms, teismams, visoms įmonėms, įstaigoms ir organizacijoms, pareigūnams ir piliečiams.⁵⁷

Konstitucinio teismo nutarimuose galima rasti daug suformuluotos doktrinos įvairiais klausimais. Kadangi teismo nutarimai yra visiems privalomi, todėl didelę reikšmę turi ne tik konstatuotas įstatymų ir kitų teisės aktų normų atitikimas arba prieštaravimas Konstitucijai, bet ir jose suformuluota doktrina. KT praktikoje buvo nemažai bylų, susijusių su teise į darbą, jos turinio aiškinimu. Magistriniame darbe yra tikslinga paanalizuoti šias bylas, pateikti teismo suformuluotus pagrindinius teiginius, kurie padeda atskleisti realų teisės į darbą turinį, taip pat apibrėžti kylančias problemas dėl asmens konstitucinės teisės laisvai pasirinkti darbą ribojimų.

Konstitucinės justicijos bylose, susijusiose su konstitucinės teisės į darbą užtikrinimu, KT savo doktrinoje yra atskleidęs įvairius šios teisės aspektus: teisę laisvai pasirinkti darbą, teisingą apmokėjimą už darbą, tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, teisę kurti profesines sąjungas ir kt.⁵⁸

KT nutarimus, susijusius su teisės į darbą problematika, sąlyginai galima suskirstyti į 3 grupes:

- bylos dėl teisės laisvai pasirinkti darbą ribojimų;
- bylos dėl teisingo apmokėjimo už darbą;
- bylos dėl valstybės tarnautojų statuso ypatumų.

---

⁵⁶Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *Konstitucinio Teismo funkcijos ir įgaliojimai*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-04-03]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrkt.lt/ApieTeisma.html>>

⁵⁷ *Cit. op.* 43

⁵⁸LAPINSKAS, Kęstutis. Asmens socialinių teisių apsaugos klausimai. In *Konstitucinė jurisprudencija. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis*, Nr.4, Vilnius: 2006.

Dažniausiai KT nagrinėja bylas, susijusias su teisių ribojimais. Analizuodamas šios apribojimus, teismas turi nustatyti, ar jie yra pagrįsti, ar neprieštarauja Konstitucijai. Apskritai, žmogaus teisių ribojimas – sudėtinga konstitucinės teisės problema. Tik kai kurios žmogaus teisės priskiriamos absoliučioms, neribojamoms, pvz., teisė į gyvybę, teisė nebūti kankinamam ir žalojamam, kad su asmeniu nebūtų žiauriai, žeminant jo orumą elgiamasi, teisė nebūti vergijoje. Kitos teisės gali būti ribojamos.⁵⁹

KT ne vienoje savo byloje analizavo žmogaus teisių ir laisvių ribojimo pagrįstumą, Teismas yra suformulavęs doktriną, kokias atvejais galima riboti teises. Antai 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarime Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad pagal Konstituciją riboti konstitucines žmogaus teises ir laisves galima, jeigu yra laikomasi tokių sąlygų:

1. tai yra daroma įstatymu;
2. ribojimai yra būtini demoratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus;
3. ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė;
4. yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo.⁶⁰

---

⁵⁹ *Cit op. 2*, p. 134.

⁶⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo (2000 m. liepos 11 d. redakcija) 27 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo 27 straipsnio pakeitimo įstatymo 2 straipsnio 1 dalies, Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo (2002 m. leipos 5 d. redakcija) 57 straipsnio 4 dalies, Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo (1997 m. gegužės 22 d. redakcija) 7 straipsnio 3 dalies 4 punkto, Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo (2002 m. birželio 20 d. redakcija) 7 straipsnio 3 dalies 6 punkto, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 48 straipsnio 1 dalies (1961 m. birželio 26 d. redakcija) ir 75 straipsnio 1 dalies (1961 m. sausio 29 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“ // Valstybės žinios, 2002, Nr. 93-4000.

III.3. Konstitucinio Teismo bylų apžvalga.

Aiškindamas konstitucinės teisės laisvai pasirinkti darbą turinį ir prasmę, Konstitucinis Teismas dar 1998 m. rugsėjo 24 d. nutarime KT akcentavo, kad dirbantis žmogus Konstitucijoje traktuojamas humanistiniu požiūriu; žmogus suprantamas ne kaip abstrakti socialinė, ekonominė ar profesinė kategorija, gamybinių santykių dalyvis, bet kaip laisva asmenybė, kurios žmogiškas orumas saugotinas.⁶¹

KT jurisprudencijoje Konstitucijos 48 straipsnio turinys aiškinamas sąsajoje su kitais Konstitucijos straipsniais (kaip žinome, Konstitucija – tai vientisas teisės aktas, ir kiekvienas jos straipsnis turi būti aiškinamas atsižvelgiant į visus kitus straipsnius). Konstitucijos 48 straipsnio pirmojoje dalyje įtvirtinta žmogaus teise laisvai pasirinkti darbą bei verslą siejasi su Konstitucijos 46 straipsnio pirmosios dalies nuostata, kad "Lietuvos ūkis grindžiamas privačios nuosavybės teise, asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva", taip pat ir su Konstitucijoje įtvirtintu visų asmenų lygybės įstatymui, teismui bei kitoms valstybės institucijoms principu (Konstitucijos 29 straipsnio pirmoji dalis).

Pagal visuotinai pripažintą žmogaus teisių ir laisvių gynimo doktriną žmogaus teises ir laisves galima suvaržyti tik įstatymu ir būtinai užtikrinant galimybę dėl pažeistos teisės kreiptis į teismą. Todėl teisė į darbą gali būti ribojama tik įstatymu, ir tik tuo atveju, kai toks ribojimas yra pateisinamas visuomenės, valstybės interesais. Kaip buvo minėta, tą ne kartą pastebėjo ir Konstitucinis Teismas savo nutarimuose. Teisės į darbą apribojimų pobūdis, mastas, kriterijai turi būti aiškūs, atitikti siekiamus tikslus ir neturi paneigti ribojamų teisių. Pavyzdžiui, tokiais apribojimais gali būti laikomi teisės eiti tam tikras pareigas netekimas kaip atsakomybė už nusikaltimą ar administracinį teisės pažeidimą, taip pat tiesiogiai įstatymų nustatyti apribojimai, pvz., giminaičių darbo apribojimas.

Taip pat KT pažymėjo, kad žmogaus teisė laisvai pasirinkti vienas ar kitas darbo bei verslo rūšis pirmiausia yra siejama su įvairiais natūraliais reikalavimais, t. y. su kiekvieno asmens sugebėjimais ir galimybėmis. Šie reikalavimai gali būti įvairūs tam tikro išsilavinimo turėjimas, moralinės ir kitos savybės (pvz., gydytojams, mokytojams, teisėjams, prokurorams ir kt.), specialios teisės įgijimas (pvz., vairuotojams) ir pan.

---

⁶¹Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. rugsėjo 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 476 straipsnio trečiosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. // Valstybės žinios, 1998, Nr. 85-2382.

III.3.1. Asmens teisės laisvai pasirinkti darbą ribojimai.

Kaip buvo minėta, tam tikroms darbuotojų kategorijoms dėl jų darbo pobūdžio gali būti keliami specialūs reikalavimai ir darbo pasirinkimo ribojimai.

Remiantis KT nutarimais, tokius darbuotojus galima suskirstyti į atitinkamas profesijas:

- Advokatai;
- Seimo nariai;
- Verslininkai;
- Valstybės tarnautojai.

Pirmas nutarimas, kur KT išnagrinėjo teisės laisvai pasirinkti darbą turinį, buvo priimtas 1996 metais. Remiantis Advokatūros įstatymu (priimtu 1992 09 16, negalioja nuo 1998 10 01)⁶², advokatais galėjo tapti tik asmenys, turintys aukštąjį *universitetinį* išsilavinimą (8 str. 1 d.). Buvo suabejota, ar toks reguliavimas neprieštarauja Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtintai nuostatai, jog kiekvienas turi teisę *laisvai* pasirinkti darbą. Juk nustatytas reikalavimas turėti būtent universitetinį išsilavinimą riboja asmenų, įgijusių aukštąjį, tačiau ne universitetinį išsilavinimą, galimybę tapti advokatais. Nagrinėdamas bylą, KT pažymėjo, kad ši nuostata dėl teisės laisvai pasirinkti darbą reiškia ne ką kitą, kaip objektyvizuotą (įstatymo laiduojamą) galimybę savo nuožiūra, t. y. laisvai apsisprendžiant, pasirinkti užsiėmimo rūšį.⁶³ Žmogus neturi būti verčiamas pasirinkti kokią nors veiklos sritį, kiekvienas pats laisvai gali apsispręsti, ar jis nori tapti advokatu, ar ne. Tačiau tai nereiškia, kad asmeniui panorėjus, jis iškart gaus norimą darbą. Norint dirbti tam tikrose srityse, eiti tam tikras pareigas, reikia atitikti tam tikrus tai profesijai keliamus reikalavimus. Advokato darbas yra sudėtingas ir atsakingas, advokatų rankose yra žmonių likimai, advokato pareiga - padėti žmogui apginti savo pažeistas teises. Todėl reikalavimai, keliami asmenims, pretenduojantiems dirbti sudėtingą ar atsakingą darbą, laikomi natūraliais ir paprastai yra visuotinai pripažįstami. Profesinės kompetencijos reikalavimai neprieštarauja žmogaus teisei laisvai pasirinkti darbą ar verslą.⁶⁴

Konstitucinės teisės į gynybą įgyvendinimas ypač priklauso nuo advokato profesinio pasirengimo lygio, t.y. nuo teisininko įgytos kvalifikacijos ir teisinio darbo įgūdžių. Būtent universitetinio teisinio mokymo tikslas - parengti plataus profilio specialistus, sugebančius

⁶²Valstybės žinios, 1992, Nr. 30-911.

⁶³Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. liepos 10 d. nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 8 straipsnio pirmosios dalies 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai". // Valstybės žinios, 1996, Nr. 67-1628.

⁶⁴*Ibid.*

vertinti visą teisinę sistemą ir spręsti sudėtingas problemas. Todėl įstatymų leidėjas, nustatydamas universitetinio išsilavinimo reikalavimą, iš vienos pusės, nustato padidintą cenzą šios profesijos teisininkams, iš kitos – stengiasi tuo sustiprinti žmogaus teisių bei laisvių apsaugos ir gynimo garantijas. KT pažymėjo, kad tokio cenzo nustatymas yra vertinamas kaip kvalifikacinio pobūdžio reikalavimas asmenims, norintiems dirbti advokatais, ir tai neprieštarauja konstitucinei asmens teisei laisvai pasirinkti darbą.⁶⁵

Vis dėlto, 1998 metais Advokatūros įstatymas buvo pakeistas, ir naujame įstatyme nuostatos dėl aukštojo universitetinio išsilavinimo neliko. Remiantis 7 Advokatūros įstatymo straipsniu⁶⁶, asmenys, norintys tapti advokatais, turi turėti „aukštąjį teisinį išsilavinimą, atitinkantį Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatytus kvalifikacinius reikalavimus“. Diskutuotina, ar tai vis tiek nereiškia, kad išsilavinimas turi būti universitetinis. Pats įstatymas taip ir neįtvirtino konkrečių reikalavimų, keliamų advokatų išsilavinimui, o padarė nuorodą į LR Vyriausybės teisės aktus. LR Vyriausybė gali nustatyti tokius „išsilavinimo, atitinkančio kvalifikacinius reikalavimus“ kriterijus, kuriems atitiks tik *universitetinis* aukštasis išsilavinimas.

Kitas KT nutarimas dėl advokatų, buvo priimtas 2001 m. vasario 21 d. Buvo suabejota, ar Advokatūros įstatymo 26 straipsnio 3 dalyje nustatytas apribojimas advokatui atstovauti arba ginti teisme, kuriame jis dirbo teisėju, jeigu nuo darbo pabaigos nepraėjo 3 metai; taip pat, Advokatūros įstatymo 4 dalyje nustatytas ribojimas, kad advokatas negali atstovauti arba ginti teisme, kuriame teisėjais dirba jo sutuoktinis (buvęs sutuoktinis), vaikai (įvaikiai), tėvai (įtėviai), broliai, seserys (įbroliai, įseserės), pusbroliai, pusseserės, senoliai ar vaikiaičiai, neprieštarauja kai kuriems Konstitucijoje įtvirtintoms nuostatom, tarp jų – ir 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtintai nuostatai, kad kiekvienas asmuo gali laisvai pasirinkti darbą.

KT pažymėjo, kad toks reguliavimas nenustato kokių nors apribojimų, trukdančių tapti (būti) advokatu, t. y. nėra apribojimų įgyvendinti konstitucinę teisę laisvai pasirinkti darbą bei verslą. Draudimai dirbti konkrečiame teisme nėra draudimai tapti advokatu, tai yra laisvai pasirinkti norimą profesiją. Be to, įstatyme nustatyti draudimai ne riboja visas advokato funkcijas, o tik kai kurias. Advokatas gali verstis praktika dirbdamas kituose teismuose, toks draudimas netrukdo jam įgyvendinti savo teisę į darbą. Pažymėtina, kad toks draudimas yra laikinas, praėjus tam tikram įstatymo nustatytam laikotarpiui, advokatas galės

---

⁶⁵ *Ibid.*

⁶⁶ Valstybės žinios, 1998, Nr. 64-1840.

įgyvendinti savo funkcijas visa apimtimi, kas dar kartą parodo, kad tokio ribojimo nustatymas neturi būti traktuojamas kaip teisės laisvai pasirinkti darbą nepagrįstas ribojimas. Atsižvelgiant į nurodytus motyvus, KT padarė išvada, kad Advokatūros įstatymo 26 straipsnio 3 ir 4 dalys neprieštaravo Konstitucijos 48 straipsnio 1 daliai.⁶⁷

Advokatai – tai ne vienintelė specifinė profesija, kurios atstovams gali būti taikomi specialūs reikalavimai ir nustatomi tam tikri apribojimai. Prie tokių profesijų priskiriami ir valstybės tarnautojai. Nustatomi specialūs reikalavimai negali būti traktuojami kaip teisės laisvai pasirinkti darbą ribojimai, nebent tie reikalavimai viršija protingumo ribas ir pažeidžia proporcingumo, teisingumo bei kitus principus.

Kita problema dėl konstitucinės asmens teisės pasirinkti darbą buvo kilusi dėl buvusių Valstybės Saugumo komiteto kadrinių darbuotojų. Remiantis įstatymu, jiems buvo uždrausta kurį laiką dirbti ne tik viešajame sektoriuje, bet ir privačiame. Ryšium su tuo, buvo kreiptasi į KT su prašymu ištirti, ar tokios įstatymo nuostatos neprieštaruoja Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtintai nuostatai, kad kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą vei verslą.

Pasak vieno iš nagrinėjamos bylos suinteresuotų asmenų - A. Kubiliaus, - valstybė gali nustatyti specialius reikalavimus darbui svarbiausiose ūkio ir privataus sektoriaus srityse taip, kaip yra nustatomi reikalavimai darbui valstybės tarnyboje. Tokie reikalavimai gali būti skirti užtikrinant tautos gerovę bei nacionalinį saugumą. Akivaizdu, kad ir privačiame sektoriuje yra nemažai tokių sričių ir tokių pareigų, darbas kuriose visuomenei yra ypač svarbus, ir visuomenė gali kelti specialius reikalavimus tiems, kurie nori dirbti tokį darbą arba teikti visuomenei tokias paslaugas.⁶⁸

Konstitucinis teismas iš esmės sutiko su tokia nuomone. KT pažymėjo, kad valstybė, įgyvendindama savo priedermę užtikrinti nacionalinį saugumą, tinkamą jaunimo auklėjimą, švietimą, patikimą finansų sistemą, valstybės paslapčių apsaugą ir t. t., turi teisę nustatyti papildomus, specialius reikalavimus stojantiesiems į darbą svarbiausiose ūkio ir verslo srityse. Privačioje veikloje taip pat yra tokių sričių, pareigybių, kurios turi

---

⁶⁷Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 26 straipsnio 3 ir 4 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. // Valstybės žinios, 2001, Nr. 14-445.

⁶⁸Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 4 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl SSRS Valstybės saugumo komiteto (NKVD, NKGB, MGB, KGB) vertinimo ir šios organizacijos kadrinių darbuotojų dabartinės veiklos“ 1 ir 2 straipsnių, 3 straipsnio 2 dalies, taip pat Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl SSRS Valstybės saugumo komiteto (NKVD, NKGB, MGB, KGB) vertinimo ir šios organizacijos kadrinių darbuotojų dabartinės veiklos“ įgyvendinimo įstatymo 1 straipsnio 1 ir 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. // Valstybės žinios, 1999, Nr. 23-666.

ypatingą svarbą visuomenei, valstybei, todėl valstybė gali kelti specialius reikalavimus tiems, kurie nori dirbti tokį darbą. Tačiau šiuo atveju valstybės įsikišimo laipsnis yra žymiai mažesnis, negu viešajame sektoriuje. Ribojimai bus pateisinami tik tada, kai jie bus susiję su *esminiais* valstybės ar visuomenės interesais. Be to, apribojimų pobūdis ir mastas turi būti proporcingi siekiamiems tikslams, t.y. ribojimus reikia taikyti laikantis proporcingumo principo. Taip pat reikia nepamiršti, kad teisės turi būti tik ribojamos, bet *nepaneigiamos* apskritai. Nagrinėjamos bylos kontekste asmenims buvo uždrausta dirbti tik tam tikrose pareigose arba įmonėse, įstaigose, organizacijose bei konkrečiose verslo srityse, kurios, *įstatymų leidėjo nuomone*, yra išskirtinai svarbios visuomenei, valstybei, jų saugumui, todėl neturi kilti jokių abejonių dėl jose dirbančių žmonių patikimumo, lojalumo. (VSK darbuotojai bendradarbiavo su slaptosiomis tarnybomis, yra pagrindas abejoti jų lojalumu valstybei). Todėl darytina išvada, kad tokiu atveju teisė laisvai pasirinkti darbą bei verslą nėra iš esmės paneigiama, bet yra tik ribojama siekiant apsaugoti svarbius valstybės ir visuomenės interesus, laikantys visų ribojimams reikalingų sąlygų, tarp jų ir proporcingumo principo. Be to, įstatymu yra numatyti atvejai, kada buvusiems VSK kadriniams darbuotojams renkantis darbą apribojimai gali būti ir netaikomi. Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus, Konstitucinis Teismas konstatavo, kad ginčijamo įstatymo 2 straipsnis neprieštarauja Konstitucijos 46 straipsnio 1 daliai ir 48 straipsnio 1 daliai.⁶⁹

Teisė laisvai pasirinkti verslą.

Minėta, kad teisė laisvai pasirinkti verslą – tai sudedamoji konstitucinės asmens teisės laisvai pasirinkti darbą dalis, kuri yra labai glaudžiai susijusi su Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva.

Privataus verslo srityje valstybė privalo gerbti ūkinės veiklos laisvę, kuri pirmiausia suprantama kaip sutarčių laisvė, sąžiningos konkurencijos laisvė, ūkinės veiklos subjektų lygiateisiškumas. Kitaip sakant, asmens ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva – tai teisinių

---

⁶⁹*Cit. op. 68.*

galimybių visuma, sudaranti prielaidas asmeniui savarankiškai priimti jo ūkinei veiklai reikalingus sprendimus.⁷⁰

Galimybę laisvai pasirinkti verslą taip pat riboja natūralūs reikalavimai, pvz., pradinio kapitalo turėjimas. Žmogus, neturėdamas reikiamų materialinių sąlygų, negalėtų realiai pasinaudoti šia teise. Todėl, pasirinkdamas darbą ir verslą, žmogus jau iš anksto žino, kad jam reikia turėti tam tikrą išsilavinimą ar sumokėti tam tikrus mokesčius, ir pagal savo sugebėjimus bei galimybes nusprendžia, ką jam pasirinkti. Svarbiausia, kad laisvo pasirinkimo galimybė asmeniui nebūtų apribota tiesiogiai, normine tvarka, t. y. jam negali būti draudžiama pasirinkti kokį nors darbą ar verslą. Žmogus, neturėdamas reikiamų materialinių sąlygų, negalėtų realiai pasinaudoti šia teise. Todėl, pasirinkdamas darbą ir verslą, žmogus jau iš anksto žino, kad jam reikia turėti tam tikrą išsilavinimą ar sumokėti tam tikrus mokesčius, ir pagal savo sugebėjimus bei galimybes nusprendžia, ką jam pasirinkti. Svarbiausia, kad laisvo pasirinkimo galimybė asmeniui nebūtų apribota tiesiogiai, normine tvarka, t. y. jam negali būti draudžiama pasirinkti kokį nors darbą ar verslą.

Kalbant apie teisę laisvai pasirinkti verslą, svarbi yra KT byla dėl ribojimų, taikomų vaistinių savininkams⁷¹. Nors šiame nutarime KT nagrinėjo įstatymo atitikimą Konstitucijos 23 straipsniui, nebuvo išvengta ir šio straipsnio palyginimo su Konstitucijos 48 straipsniu, kuris reglamentuoja teisę laisvai pasirinkti darbą. Taip pat buvo paliesta ir Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalies nuostata, laiduojanti asmeniui privačios veiklos laisvę ir iniciatyvą. Farmacijos įstatymas nustatė tokį reguliavimą, pagal kurį vaistinės savininku galėjo būti tik asmuo, turintis aukštąjį farmacinį išsilavinimą (Farmacijos įstatymo 11 straipsnio 2 dalis). Buvo suabejota, ar toks reguliavimas nepažeidžia asmens teisę į nuosavybę. KT, nagrinėdamas šią bylą, išaiškino ne tik 23 Konstitucijos straipsnį, bet taip pat ir 48 straipsnio 1 dalį.

KT konstatavo, kad vaistų ir vaistinių medžiagų, kaip prekės, specifiškumas lemia tai, kad farmacinė veikla yra ypatinga ūkinės veiklos sritis, todėl įstatymais ir kitais teisės aktais yra būtina nustatyti tokį reguliavimą, pagal kurį farmacinę veiklą vykdytų tik specialų išsilavinimą ir atitinkamą kvalifikaciją turintys asmenys. Tai yra kiekvieno žmogaus, visos

⁷⁰LAPINSKAS, Kęstutis. Asmens socialinių teisių apsaugos klausimai. In *Konstitucinė jurisprudencija. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis*, Nr.4, Vilnius: 2006, p. 360.

⁷¹Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Farmacinės veiklos įstatymo 11 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 28 – 1003.

visuomenės ir valstybės interesas. Įstatymų leidėjo pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą kyla iš Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalies, kurioje nustatyta, jog valstybė rūpinasi žmonių sveikata.

Tačiau vien buvimas vaistinės savininku nereiškia, jog savininkas turi teisę vykdyti tokią veiklą, kurią pagal Farmacinės veiklos įstatymą gali vykdyti tik nustatytą farmacinį išsilavinimą ir reikiamą kvalifikaciją turintis asmuo. Farmacinei veiklai licencijuotos įmonės (vaistinės) savininkas negali būti savaime tapatinamas su farmacininkais ar kitais farmacinę veiklą vykdančiais asmenimis. Farmacinę veiklą iš tikrųjų gali vykdyti tik farmacinį išsilavinimą ir atitinkamą kvalifikaciją turintys asmenys. Įstatymais gali būti nustatyti ir kiti papildomi reikalavimai asmenims, susijusiems su vaistų gaminiu, laikymu, kontrole ir jų pardavimu, kurie užtikrintų žmonių sveikatos apsaugą, tačiau būti vaistinės savininku gali kiekvienas žmogus. Uždraudus asmeniui turėti nuosavybės teisę vaistinei, būtų pažeista jo teisė į nuosavybę.

Taigi KT nustatė, kad sąvokos „būti vaistinės savininku“ ir „verstis farmacine veikla“ nėra tapačios. Būti vaistinės savininku gali kiekvienas, tuo tarpu verstis farmacine veikla gali tik asmuo, turintis aukštąjį farmacinį išsilavinimą. Reikalavimai turėti farmacinį išsilavinimą bei reikiamą kvalifikaciją turi būti nustatomi asmenims, vykdantiems farmacinę veiklą vaistinėse. Išsilavinimo reikalavimai negali būti nustatomi asmenims, siekiantiems turėti nuosavybės teisę vaistinių.⁷²

Vertimosi farmacine veikla apribojimais savo prasme yra konstitucinės asmens teisės laisvai pasirinkti darbą ar verslą ribojimai. Šiuo atveju tokie ribojimai yra pateisinami, nes kaip buvo minėta, farmacinė veikla – tai ypatinga verslo ir ūkio sritis, reikalaujanti ypatingo įstatyminio reguliavimo.

Remiantis išdėstytais argumentais, KT padarė išvadą, kad Farmacijos įstatymo nustatytas reguliavimas prieštarauja Konstitucijos 23 straipsniui, tuo pačiu ir Konstitucijos 46 straipsnio 1 daliai, nes ribojant asmens teisę į nuosavybę yra ribojama ir asmens ūkinės veiklos laisvė.

Nemažo atgarsio sulaukė ir Konstitucinio Teismo nutarimas, kuriame buvo analizuojami klausimai, susiję su Seimo nario kūrybine veikla.

Seimo nario konstitucinis teisinis statuso specifiškumas lemia tai, kad jis ir atskiri jo elementai aiškintini ir kitų konstitucinių institutų kontekste, *inter alia* Konstitucijoje

---

⁷²LAPINSKAS, Kęstutis. Asmens socialinių teisių apsaugos klausimai. In *Konstitucinė jurisprudencija.. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis*, Nr.4, Vilnius: 2006, p. 364.

įtvirtintų asmens teisių ir laisvių - teisės į nuosavybę, nuosavybės neliečiamumo ir nuosavybės teisių apsaugos, teisės laisvai pasirinkti darbą bei verslą (, ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos, piliečių teisės laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas - kontekste. Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalyje nustatytas teisinis reguliavimas aiškintinas atsižvelgiant į Konstitucijos 46 ir 48 straipsnių nuostatas.

Seimo nario, kaip Tautos atstovo, konstitucinis teisinis statusas, apimantis Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalyje nustatytus apribojimus, lemia ir jo, kaip ir kiekvieno kito žmogaus, turimų Konstitucijos 46 ir 48 straipsniuose įtvirtintų asmens teisių įgyvendinimo ypatumus. Pažymėtina, kad Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalies nuostatos, atsižvelgiant į šioje dalyje nustatyto teisinio reguliavimo tikslą, reiškia tai, kad toks Seimo narys, kuris yra kokios nors privačios įmonės, įstaigos, organizacijos steigėjas, savininkas, bendraturtis ar akcininkas, negali užimti pareigų, atlikti darbo, eiti tarnybos, vykdyti kitų funkcijų, atlikti kitų užduočių, užimti vadinamųjų garbės pareigų ir pan. (įskaitant dalyvavimą kolegialiuose valdymo, kontrolės ir kituose organuose) toje įstaigoje, įmonėje, organizacijoje ar jai atstovauti. Tai yra nesuderinama su Seimo nario konstituciniu teisiniu statusu: Seimo narys, įgydamas visas Tautos atstovo teises, apsisprendžia, kad jis bus Tautos atstovas, o ne užsiims verslu, komercija ar kitokia privačia veikla, kuria siekiama pelno.

Minėta, kad pagal Konstituciją Seimo narys - Tautos atstovas turi tinkamai atlikti savo konstitucinę priedermę atstovauti visai Tautai, veikti tik Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, kad Seimo nario - Tautos atstovo veikla yra nepertraukiama. Seimo narys savo, kaip Tautos atstovo, mandatą turi naudoti tik Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, bet ne savo ar jam artimų asmenų arba kitų asmenų privačiai naudai gauti. Iš Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto Seimo nario pareigų nesuderinamumo su darbu verslo, komercijos bei kitose privačiose įstaigose ar įmonėse, taip pat darbu tokiose privačiose įmonėse ar įstaigose, kurių steigėjas, savininkas, bendraturtis ar akcininkas yra Seimo narys, išplaukia draudimas bet kokia forma užsiimti verslu, komercija ar kitokia privačia veikla, kuria siekiama pelno. Sprendžiant, ar Seimo nario tam tikra veikla yra užsiėmimas verslu, komercija ir pan., kiekvienu atveju reikia įvertinti tos veiklos turinį bei visas kitas aplinkybes.

Visa tai reiškia, kad Seimo narys neturi teisės verstis ir kūrybine veikla. Šioje byloje KT būtent ir konstatavo, kad Lietuvos Respublikos Seimo statuto (1998 m. gruodžio 22 d. redakcija) 15 straipsnio 4 dalis ta apimtimi, kuria nustatyta, jog Seimo nario atlyginimu už

kūrybinę veiklą laikomas atlygis už pedagoginę veiklą, prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 60 straipsnio 3 daliai.⁷³ Kūrybinė veikla – tai yra privati veikla, kuria gali būti siekama pelno, todėl laikytina, kad ši veikla nesuderinama su Tautos atstovo mandatu.

Nagrinėjant bylą dėl Diplomatinių tarnybos įstatymo atitikimo LR Konstitucijai, KT pažymėjo, kad Konstitucijos 52 straipsnio nuostata, kad valstybė laiduoja teisę gauti senatvės pensiją, aiškintina atsižvelgiant į Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą žmogaus teisę laisvai pasirinkti darbą bei verslą. Toks aiškinimas turi būti dėl to, kad pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį asmuo, įgyvendindamas vieną konstitucinę teisę, netektų galimybės įgyvendinti kitą konstitucinę teisę (tą KT konstatavo dar 2000 m. birželio 30 d. nutarime). Šiuo atveju, negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį asmeniui, kuriam yra paskirta ir mokama senatvės pensija, būtent dėl to būtų suvaržyta galimybė laisvai pasirinkti darbą bei verslą, nors jis ir atitinka įstatymo nustatytas sąlygas, kad dirbtų tam tikrą darbą arba verstųsi tam tikru verslu. Galimybės laisvai pasirinkti darbą bei verslą suvaržymu laikytinas ir toks teisinis reguliavimas, pagal kurį asmuo negali darbo bei verslo laisvai pasirinkti dėl to, kad įgyvendinus šią teisę jam būtų nemokama paskirta ir iki tol mokėta senatvės pensija ar jos dalis. Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 23 straipsnyje nustatytu teisiniu reguliavimu sukuriama tokia teisinė situacija, kai asmeniui faktiškai tenka rinktis: ar gauti visą paskirtą senatvės pensiją neturint draudžiamųjų pajamų arba turėti tam tikro dydžio draudžiamųjų pajamų ir gauti tik pagrindinę senatvės pensijos dalį. Kitaip tariant, teisės į darbą ar verslą įgyvendinimas sąlygoja paskirtos ir iki tol mokėtos senatvės pensijos tam tikros dalies praradimą. Šiuo atveju asmeniui, kuriam yra paskirta ir mokama senatvės pensija, būtent dėl to suvaržoma galimybė laisvai pasirinkti darbą bei verslą, nors jis ir atitinka įstatymų nustatytas sąlygas, kad galėtų dirbti tam tikrą darbą arba galėtų verstis tam tikru verslu.⁷⁴

Remiantis šiais argumentais, KT pripažino, kad Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 23 straipsnio (1994 m. gruodžio 21 d. redakcija) 2 dalis ta apimtimi, kuria joje nustatyta, kad jaunesniems kaip 65 metų pensininkams,

⁷³Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos seimo statuto (1998 m. gruodžio 22 d. redakcija) 15 straipsnio 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos konstitucijai”. // Valstybės žinios, 2004, Nr. 105-3894.

⁷⁴Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *Pranešimas žiniasklaidai apie Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimą*. [interaktyvus] [Žiūrėta 2007 04 03] <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2002/sp_021125.htm>

kurie turi būtinaį valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą ir kurių draudžiamosios pajamos didesnės kaip 1,5 minimalios mėnesinės algos, mokama ne visa paskirta ir iki tol mokėta valstybinė socialinio draudimo senatvės pensija, prieštaravo Lietuvos Respublikos Konstitucijos 23 straipsniui, 48 straipsnio 1 dalies nuostatai, kad kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą, 52 straipsniui ir konstituciniam teisinės valstybės principui.⁷⁵

Valstybės tarnybos ypatumai

Nereikia pamiršti, kad asmuo turi teisę laisvai pasirinkti darbą ne tik privačiame sektoriuje, bet ir viešajame. Asmenims, dirbantiems viešajame sektoriuje (t.y., valstybės tarnautojams) turi būti garantuojamos tokios pat darbo sąlygos ir kitos garantijos, kaip ir dirbantiems privačiame sektoriuje. Ir atvirkščiai – asmenims, dirbantiems privačiame sektoriuje gali būti nustatomi tokie pat ribojimai ir specialūs reikalavimai, priimant juos į darbą, kaip ir valstybės tarnautojams. Viskas priklauso tik nuo profesijos ir vykdomo darbo reikšmingumo visuomenei ir valstybei, o ne nuo to, privačiame ar viešajame sektoriuje tas darbas yra dirbamas.

Piliečio konstitucinė teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą yra kiekvieno asmens konstitucinės teisės laisvai pasirinkti darbą atmaina,⁷⁶ todėl valstybės tarnautojai turi lygiai tokią pat teisę, kai ir kiti darbuotojai, tikėtis, kad jų konstitucinė teisė laisvai pasirinkti darbą, turėti tinkamas ir saugias darbo sąlygas, bei gauti teisingą apmokėjimą už darbą nebus ribojama be teisėto pagrindo.

Pagal Konstituciją asmuo, siekiantis įgyvendinti savo konstitucinę teisę į darbą, turi teisę laisvai apsispręsti, ar rinktis darbą privačioje srityje arba privatų verslą, ar siekti būti priimtam į valstybės tarnybą. Valstybės tarnyba - tai profesinė veikla, kurią atlieka valstybės ar savivaldybės institucijos darbuotojas, t. y. darbinė veikla.

Konstitucinė valstybės tarnybos paskirtis, ypatingi uždaviniai, keliami valstybės tarnybai, lemia tai, kad piliečiui, stojančiam į valstybės tarnybą, gali ir turi būti keliami tam tikri bendrieji ir specialieji reikalavimai.

---

⁷⁵Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos įstatymo 69 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2000m. kovo 16 d. redakcija) 1 dalies 9 punkto ir Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 2 straipsnio (1999 m. gruodžio 16 d. redakcija) 1 dalies 5 punkto bei 23 straipsnio (1994 m. gruodžio 21 d., 2000 m. gruodžio 21 d., 2001 m. gegužės 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos konstitucijai.“ // Valstybės žinios, 2002, Nr. 113-5057.

⁷⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams.“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 181-6708.

Bendrieji reikalavimai - tai stojimo į valstybės tarnybą sąlygos, kurių neatitinkantis asmuo negalės tapti valstybės tarnautoju (pvz., lojalumas Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai, valstybinės kalbos geras mokėjimas ir kt). Pabrėžtina, kad šie reikalavimai turi būti aiškūs ir bendri visiems siekiantiems atitinkamų pareigų valstybės tarnyboje, stojančiajam į valstybės tarnybą jie turi būti žinomi iš anksto. Jie turi būti nustatyti įstatymu.⁷⁷ Gali būti nustatytos ir *konstituciškai pagrįstos* bendrosios sąlygos, dėl kurių asmeniui neleidžiama stoti į valstybės tarnybą.

Specialieji reikalavimai – tai specialios stojimo į tarnybą sąlygos, nustatomos atsižvelgiant į valstybės (savivaldybių) institucijų bei jų vykdomų funkcijų ypatumus, šių institucijų vietą visų institucijų, per kurias vykdomos valstybės funkcijos, sistemoje, jų kompetenciją, atitinkamiems valstybės tarnautojams būtinas profesines savybes, kitus svarbius veiksnius (pvz., profesinės kompetencijos, patirties, kalbų mokėjimo ir specialių žinių ar įgūdžių reikalavimai, taip pat reikalavimai, susiję su stojančiojo reputacija, asmeninėmis savybėmis ir kt.). Šios specialiosios stojimo į valstybės tarnybą sąlygos gali būti diferencijuojamos pagal atitinkamų pareigų valstybės tarnyboje turinį. Nustatant šias sąlygas privalu paisyti Konstitucijos. Jos taip pat turi būti aiškios ir bendros visiems, siekiantiems atitinkamų pareigų valstybės tarnyboje, stojantiems į valstybės tarnybą jos turi būti žinomos iš anksto. Pabrėžtina, kad visi nustatyti specialieji stojimo į valstybės tarnybą reikalavimai turi būti konstituciškai pateisinami. Priešingu atveju bus pažeista ir piliečio konstitucinė teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą, ir žmogaus konstitucinė teisė laisvai pasirinkti darbą.

Apibendrinant, galima teigti, kad ir bendrieji, ir specialieji reikalavimai negali būti laikomi teisės laisvai pasirinkti darbą bei verslą neteisėtais apribojimais. Dar kartą pabrėžtina tai, kad valstybės tarnyba – tai ypatinga darbinė veikla, todėl norintiems dirbti valstybės tarnyboje yra pagrįstai nustatomi padidinti reikalavimai.

Tačiau pasitaiko tokių apribojimų, kurie negali būti laikomi teisėtais ir pagrįstais. Pavyzdžiui, 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime KT konstatavo Valstybės tarnybos įstatymo vienos iš nuostatų prieštaravimą LR Konstitucijai.

Valstybės tarnybos įstatymo 17 straipsnio (2002 m. balandžio 23 d. redakcija) ginčijamoje nuostatoje buvo įtvirtintas toks teisinis reguliavimas, kai valstybės tarnautojui draudžiama dirbti kitą darbą, išskyrus minėto straipsnio 4 punkte

---

⁷⁷ *Cit. op.* 76.

nustatytas išimtis, ir gauti kitą atlyginimą, išskyrus minėto straipsnio 4 punkte nustatytas išimtis, nepriklausomai nuo jokių aplinkybių. Vadinasi, valstybės tarnautojui buvo draudžiama dirbti kitą darbą net tada, kai tas darbas nesukeldavo viešųjų ir privačių interesų konflikto, nesudarydavo prielaidų valstybės tarnybą panaudoti asmeniniais interesais, nediskredituodavo valstybės tarnybos autoriteto ir kai nebūdavo kitų aplinkybių, dėl kurių valstybės tarnautojai negalėtų dirbti kito darbo ir gauti atlyginimo. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad toks reguliavimas, nustatantis tokį draudimą be jokių išlygų, buvo neproporcingas siekiamam tikslui, jis valstybės tarnautojų teisę dirbti kitą darbą ir gauti kitą atlyginimą riboja daugiau, nei reikia siekiant apsaugoti konstituciškai svarbius tikslus.⁷⁸ KT taip pat pabrėžė, kad tokiu Valstybės tarnybos įstatymo 17 straipsnyje (2002 m. balandžio 23 d. redakcija) įtvirtintu teisiniu reguliavimu buvo nepaisoma konstitucinės valstybės tarnybos sampratos, pažeidžiamas konstitucinis teisinis valstybės principas, pažeidžiama Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostata, kad kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą.⁷⁹ Akivaizdu, kad kiekvienas asmuo turi teisę dirbti kitą, papildomą darbą, nepriklausomai nuo savo pagrindinio darbo, ir tą daryti darbdavys jam gali uždrausti tik ypatingais atvejais. Valstybės tarnyboje dėl jos specifinio darbo pobūdžio kartais susiklosto tokios situacijos, kada valstybės ir visuomenės labai reikia uždrausti (kitai sakant, *neleisti*; Manyčiau, „*uždrausti*“ skamba pernelyg imperatyviai. Niekas negali uždrausti asmeniui pasirinkti norimą veiklos sritį. Jeigu valstybės tarnautojas, iš anksto žinodamas apie galimą interesų konfliktą vis tiek pradeda dirbti kitą darbą, jis turi žinoti, kad greičiausiai bus atleistas iš valstybės tarnybos. Iš kitos pusės, tarnautojas pats pasirenka savo kelią, ir jeigu jis iš tikrųjų nori dirbti *kitą* darbą, pvz., tapti verslininku, tegul jį ir dirba, nesigailėdamas prarastos valstybės tarnybos) tarnautojui dirbti kitą darbą, pvz., jei yra privačiųjų ir viešųjų interesų konflikto grėsmė.

KT taip pat pažymėjo, kad Konstituciją atitiktų toks valstybės tarnautojų teisės dirbti kitą darbą ir gauti kitą atlyginimą reguliavimas, pagal kurį kiekvienu individualiu atveju galėtų būti sprendžiama, ar leisti valstybės tarnautojui tuo pat metu dirbti ir kitą darbą, privalomai įvertinus, tokiu leidimu nebus sudaryta prielaidų kilti viešųjų ir ar privačių interesų konfliktui valstybės tarnyboje, valstybės tarnybos panaudojimui asmeniniais interesais, užsiėmimui veikla, diskredituojančia valstybės tarnybos autoritetą, trukdymui asmeniui, einančiam pareigas valstybės tarnyboje, tinkamai atlikti

---

⁷⁸ *Cit. op.* 76.

⁷⁹ *Ibid.*

patikėtas pareigas, ar valstybės tarnautojas nedirbs tose įmonėse, įstaigose, organizacijose, kurių atžvilgiu jie turi valdingus įgaliojimus arba kontroliuoja, prižiūri jų veiklą, arba priima kokius nors kitus sprendimus dėl tos įmonės, įstaigos ar organizacijos, ar nėra kitų aplinkybių, dėl kurių valstybės tarnautojai negali dirbti kito darbo ir gauti kito atlyginimo.⁸⁰

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus KT padarė išvada, kad Valstybės tarnybos įstatymo 17 straipsnio (2002 m. balandžio 23 d. redakcija) nuostata "Valstybės tarnautojui neleidžiama: <...> 4) dirbti samdomu darbuotoju, patarėju, ekspertu ar konsultantu privačiuosiuose juridiniuose asmenyse, valstybės ar savivaldybės įmonėse, viešosiose įstaigose, taip pat gauti kitą negu šio Įstatymo nustatytą darbo užmokestį, išskyrus atlyginimą už darbą visų lygių rinkimų, referendumo komisijose bei už darbą pagal sutartis su rinkimų arba referendumo komisijomis, už mokslinį ir pedagoginį darbą aukštosiose mokyklose ar valstybės tarnautojų kvalifikacijos tobulinimo įstaigose, už neformalųjį suaugusiųjų švietimą, už teisės aktų projektų rengimą (jei ši funkcija nenurodyta valstybės tarnautojo pareigybės aprašyme), kai jis Seimo nutarimu ar Seimo valdybos sprendimu, Seimo Pirmininko potvarkiu, Respublikos Prezidento dekretu, Vyriausybės nutarimu ar Ministro Pirmininko potvarkiu paskiriamas rengti teisės aktų projektus, taip pat išskyrus autorinį atlyginimą už kūrinius, kurie yra intelektinės nuosavybės teisių objektai <...>" prieštaravo Konstitucijos 48 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui.

---

⁸⁰ *Ibid.*

III.3.2. Teisingas apmokėjimas už darbą.

Pagal Konstitucijos 48 straipsnį, teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą yra yra neatskiriama konstitucinės teisės į darbą elementas.

Piliečio teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą - Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtintos nuosavybės ir daugelio kitų konstitucinių teisių viena iš svarbiausių įgyvendinimo prielaidų, nes asmeniui, kuris atliko pavestą darbą, pagal Konstituciją atsiranda teisė reikalauti, kad jam būtų sumokėtas visas pagal teisės aktus priklausantis darbo užmokestis (atlyginimas), taip pat kad jis būtų sumokėtas nustatytu laiku.⁸¹ Teisės į teisingą darbo užmokestį garantavimas yra ypač svarbus darbuotojo gerovei užtikrinti.⁸²

Darbo užmokestis – tai atlyginimas už darbą, darbuotojo atliekamą pagal sutartį. Pagal Europos Bendrijos sutarties 141 str. atlyginimas reiškia įprastą pagrindinį ar minimalų darbo užmokestį arba kitą atlyginimą (tiek grynais pinigais, tiek natūra), kurį darbuotojas tiesiogiai arba netiesiogiai gauna už savo darbą iš darbdavio.⁸³

Siekiant teisingai nustatyti atlyginimą už darbuotojo atliktą darbą paprastai atskaitos tašku pasirenkami minimalaus darbo užmokesčio (MDU) dydžiai: minimalus valandinis atlygis (MVA) arba minimali mėnesinė alga (MMA). 1994 metais Lietuva ratifikavo TDO konvenciją Nr. 131 „Dėl minimalaus darbo užmokesčio nustatymo, ypač atsižvelgiant į besivystančias šalis“ ir įsipareigojo vykdyti šios Konvencijos nuostatas, tarp jų ir 2 straipsnyje įtvirtintą nuostatą: „minimalus darbo užmokestis turi įstatymo galią ir negali būti mažinamas“.⁸⁴

Yra pakankamai sunku apibrėžti „teisingo“ atlyginimo sąvoką. Pagal Jungtinių Tautų pripažintą nuostatą valandinis darbo užmokestis, mažesnis kaip 3 JAV doleriai, yra neleistinas, nes jis išstumia dirbantįjį už jo gyvenimiškos veiklos ribos, už kurios pradeda degraduoti šalies darbo potencialas, išnyksta motyvacija našiai dirbti.⁸⁵ Iš kitos pusės, ne visos valstybės yra ekonomiškai pajėgios išlaikyti tokį minimalų atlyginimą, todėl kartais valstybės pripažįstamos pažeidžiančiomis JT teisės aktus. Ilgą laiką buvo bandoma rasti

---

⁸¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *Klaipėdos Apygardos Administracinio Teismo 2007 m. vasario 15 d. nutartis*. [interaktyvus] [Žiūrėta 2007 04 03] <http://www.lrkt.lt/Prasymai/15_2007.htm>

⁸² MAČERNYTĖ-PANOMARIOVIENĖ, Ingrida. Teisė į darbą. In. *Žmogaus teisės Lietuvoje*. Vilnius: Naujos sistemos, 2005, p. 116.

⁸³ *Cit. op.* 82, p. 115.

⁸⁴ *Ibid.*, p. 117.

⁸⁵ *Ibid.*, p. 105.

principus, pagal kuriuos galima būtų nustatyti teisingo atlyginimo dydį, bet nesėkmingai. Vis dėlto, buvo padaryta išvada, kad tuos kriterijus turi nustatyti *įstatymas*.⁸⁶

Pagal Lietuvos darbo kodekso 187 str. 3 d. darbuotojo valandinis atlyginimas arba mėnesinė alga negali būti mažesni už Vyriausybės nustatytus minimaliuosius dydžius. Minimalaus darbo užmokesčio nustatymas padeda garantuoti asmenų teises į tokį darbo užmokestį, kuris atitinka asmens poreikius.⁸⁷ Nors teoriškai darbdaviui uždrausta mokėti mažesnę už nustatytą minimumą atlyginimą, praktiškai dažnai darbdaviai šios nuostatos nepaiso ir dirbantysis gauna atlyginimą, mažesnę už nustatytą minimalų, dėl ko jo gyvenimo lygis pasiekia kritinę ribą. Tai yra ydinga praktika LR darbo santykiuose, su kuria reikia kovoti, nes kiekvienas asmuo turi teisę į pakankamą pragyvenimo lygį ir gyvenimo sąlygas.

Teisė gauti teisingą atlyginimą reiškia:

- a. Atlyginimą, kuris garantuotų darbuotojams ir jų šeimoms normalų gyvenimo lygį;
- b. Padidintą darbo užmokestį už viršvalandžius bei ypatingas darbo sąlygas;
- c. Vyrų ir moterų vienodą atlyginimą už vienodą darbą;
- d. Tinkamą išankstinį pranešimą apie atleidimo iš darbo laiką;
- e. Atskaitymų iš darbo užmokesčio ribojimą.

Valstybė rinkos ekonomikos sąlygomis darbo užmokesčio srityje reguliuoja tik nedaugelį klausimų, tarp kurių:

- a. minimalią mėnesinę algą;
- b. papildomo apmokėjimo garantijas, esant nukrypimams nuo normalių darbo sąlygų;
- c. biudžetinės sferos darbuotojų darbo apmokėjimą.

Darbo užmokesčio garantijos ir teisingas apmokėjimas už darbą nėra suderinamas ne tik su diskriminacija ir privilegijomis, bet ir su lygiava – vienodu apmokėjimu už nevienodą darbą. Diskriminacija darbo užmokesčio srityje yra tada, jei egzistuoja teisinė arba faktinė nelygybė atlyginant už vienodos vertės darbą, kurį dirba kai kurios asmenų kategorijos, įskaitant moteris.

Teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą yra tiesiogiai susijusi su visų asmenų lygybės įstatymui, teismui bei kitoms valstybės institucijoms principu. Draudžiama mažinti darbo užmokestį dėl lyties, rasės, tautybės, pilietybės, politinių įsitikinimų, pažiūros į religiją ir kitų

---

⁸⁶ MAČERNYTĖ-PANOMARIOVIENĖ, Ingrida. *Teisingas apmokėjimas už darbą ir jo užtikrinimas*. Vilnius: Lietuvos Teisės universitetas, 2003, p. 26.

⁸⁷ *Cit. op.* 82, p. 117.

aplinkybių, nesusijusių su dalykinėmis darbuotojų savybėmis.⁸⁸ Teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą yra susijusi ir su konstituciniu teisėtų lūkesčių apsaugos principu: jei asmeniui pagal teisės aktus yra nustatytas tam tikras apmokėjimas už darbą, tai jis ir turi būti mokamas nustatytą laiką.⁸⁹ Konstitucinis Teismas konstatavo, kad "jei asmeniui pagal teisės aktus yra nustatytas tam tikras apmokėjimas už darbą, tai jis ir turi būti mokamas nustatytą laiką", taip pat kad "teisėtų lūkesčių apsaugos principas siejasi su visų valstybės institucijų pareiga laikytis prisiimtų įsipareigojimų" ir kad "asmenys turi teisę pagrįstai tikėtis, kad jų pagal galiojančius teisės aktus įgytos teisės bus išlaikytos nustatytą laiką ir galės būti realiai įgyvendinamos"⁹⁰

Pagrindiniai teisingo apmokėjimo už darbo principai galioja visiems darbuotojams, tačiau kai kurioms darbuotojų kategorijoms dėl jų specifinio statuso taikomi tam tikros specifinės teisės normos. Viena iš tokių kategorijų būtų valstybės tarnautojai. Apie jų ypatingą statusą jau buvo šnekėta šiame darbe, todėl, autoriaus nuomone, vėl nagrinėti jų darbo specifiškumo neverta.

Visi valstybės tarnybos ypatumai yra nustatyti Valstybės tarnybos įstatyme. Darbo kodeksas reguliuoja valstybės tarnybos santykius tiek, kiek jie nesureguliuoti Valstybės tarnybos įstatymo. Darbo užmokesčio pagrindiniai klausimai yra sureguliuoti Valstybės tarnybos įstatyme, o detalesnės atlyginimo skaičiavimo taisyklės yra nustatomos Valstybės tarnautojo darbo užmokesčio skaičiavimo taisyklėse (jas savo nutarimu tvirtina Vyriausybė).

Būtent šiomis taisyklėmis bei pačiu Valstybės tarnybos įstatymu buvo suabejota ir dėl jų kreiptasi į Konstitucinį Teismą. Šioje byloje KT išaiškino, kada atlyginimo mažinimas yra konstituciškai pateisinamas, kokiomis sąlygomis tai gali būti daroma, taip pat išnagrinėjo priemokų, kaip sudedamųjų pareiginės algos dalių, apskaičiavimo, skyrimo ir mokėjimo ypatumus.

Dėl atlyginimo mažinimo.

Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad valstybės tarnautojai taip pat, kaip ir visi kiti darbuotojai, turi teisėtų lūkesčių tikėtis, kad jų atlyginimas nebus mažinamas be pakankamo pagrindo. Tačiau teisėtų lūkesčių apsaugos principas nereiškia, kad valstybės tarnautojams

---

⁸⁸Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. gruodžio 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. rugpjūčio 27 d. nutarimo Nr. 942 „Dėl biudžetinių įstaigų ir organizacijų darbuotojų darbo apmokėjimo sąlygų dalinio pakeitimo“ 6 ir 7.2 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos darbo sutarties įstatymo 22 straipsniui“. // Valstybės žinios, 2001, Nr. 107-3885.

⁸⁹ *Cit. op.* 88.

⁹⁰ *Cit. op.* 88.

atlyginimas už darbą, kuris mokamas iš valstybės biudžeto ar savivaldybės lėšų, apskritai negali būti mažinamas. Tai gali būti daroma tik išimtiniais atvejais ir tik jei tai yra būtina siekiant apsaugoti Konstitucijoje įtvirtintas vertybes. Bet net ir tokiais išimtiniais atvejais apmokėjimas už darbą negali būti mažinamas pažeidžiant Konstitucijoje įtvirtintą pusiausvyrą tarp asmens ir visuomenės interesų. Pažymėtina ir tai, kad apmokėjimas už darbą negali būti mažinamas tik atskiroms darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės biudžeto ar savivaldybės biudžeto lėšų, kategorijoms. Apmokėjimo už darbą mažinimas turi atitikti konstitucinį proporcingumo principą.⁹¹

Be to, apmokėjimas už darbą negali būti mažinamas tik atskiroms darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės biudžeto ar savivaldybės biudžeto lėšų, kategorijoms.⁹²

Valstybės tarnautojų darbo užmokestis yra reglamentuotas Valstybės tarnybos įstatyme. Įstatymo 23 straipsnyje nurodoma, kokios dalys sudaro valstybės tarnautojo darbo užmokestį, o 24 str. numatoma, kad pareiginis darbo užmokestis apskaičiuojamas, minimalią mėnesinę algą dauginant iš pareiginio koeficiento. Dėl šių priežasčių valstybės tarnautojams ir kitiems Vyriausybės nutarime numatytiems asmenims nustatomas skirtingas minimalus darbo užmokestis.⁹³

Buvo pažymėta, kad Vyriausybė neįtvirtino prievolės mažinti ar didinti valstybės tarnautojų darbo užmokestį valstybės ir savivaldybių institucijose ir įstaigose ir dėl to nesukūrė prielaidų pažeisti žmogaus teisę gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir socialinę apsaugą nedarbo atveju. Priešingai, atsižvelgdama į lėšų trūkumą, Vyriausybė netiesiogiai siekė apsaugoti tokias konstitucines vertybes kaip kiekvieno žmogaus galimybė laisvai pasirinkti darbą ir teisė turėti tinkamas, saugias bei sveikas darbo sąlygas.

Pagal Konstituciją negali būti tokios teisinės situacijos, kad valstybės tarnautojui, kuris atliko pavestą darbą, už šį darbą nebūtų mokama, būtų mokama ne nustatytu laiku arba mokama mažiau negu priklauso pagal įstatymus ir jais remiantis išleistus kitus teisės aktus. Atsižvelgiant į kiekvieno piliečio teisės gauti teisingą apmokėjimą už darbą sąsają su nuosavybės teise konstatuotina, kad tokia teisinė situacija reikštų, jog sudaromos teisinės prielaidos teisės aktais pažeisti ir konstitucinę nuosavybės teisę, taigi ne tik Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalį, bet ir Konstitucijos 23 straipsnį.

---

⁹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. gruodžio 18 d. nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. rugpjūčio 27 d. nutarimo Nr. 942 „Dėl biudžetinių įstaigų ir organizacijų darbuotojų darbo apmokėjimo sąlygų dalinio pakeitimo" 6 ir 7.2 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos darbo sutarties įstatymo 22 straipsniui". // Valstybės žinios, 2001, Nr. 107-3885.

⁹² *Cit. op.* 72, p. 361.

⁹³ *Cit. op.* 82, p. 118.

Dėl priemokų.

Valstybės tarnautojo darbo užmokestis susideda iš kelių dalių: iš pareiginės algos, priedų ir priemokų. (Valstybės tarnybos įstatymo 23 straipsnis, 2002 m. balandžio 23 d. redakcija).

Teisingo apmokėjimo už darbą principas nepaneigia įstatymų leidėjo teisės nustatyti įvairias apmokėjimo valstybės tarnautojams už darbą formas, nustatyti įvairias darbo užmokesčio sudedamąsias dalis. Viena iš tokių sudedamųjų dalių yra priemokos, ir Valstybės tarnybos įstatymo 26 straipsnyje (2002 m. balandžio 23 d. redakcija) yra nustatyti pagrindai, kuriems esant valstybės tarnautojams jos yra mokamos:

- už darbą poilsio bei švenčių dienomis ir nakties metu,
- už darbą kenksmingomis, labai kenksmingomis ir pavojingomis darbo sąlygomis,
- už įprastą darbo krūvį viršijančią veiklą ar papildomų užduočių, atliekamų viršijant nustatytą darbo trukmę, atlikimą.

Pažymėtina, jog valstybės tarnybos įvairovė suponuoja tai, kad valstybės tarnautojai gali dirbti įvairius darbus, atlikti įvairias užduotis. Būtent dėl to susidaro tokios situacijos, kai valstybės tarnautojai gali eiti pareigas poilsio bei švenčių dienomis ir nakties metu, dirbti kenksmingomis, labai kenksmingomis ir pavojingomis ar kitokiomis darbo sąlygomis, nukrypstančiomis nuo įprastinio darbo režimo. Tačiau pabrėžtina tai, kad pagal Konstituciją niekada negali būti tokios situacijos, kad toks darbas valstybės tarnautojui nebūtų apmokamas visai, arba nebūtų apmokamas teisingai.

Buvo suabejota, ar konkrečių priemokų dydžių nenurodymas pačiame įstatyme neprieštarauja Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtintai nuostatai, kad kiekvienas žmogus turi teisę gauti teisingą apmokėjimą už darbą. KT pažymėjo, kad tai, jog Valstybės tarnybos įstatymo 26 straipsnyje (2002 m. balandžio 23 d. redakcija) nėra sukonkretinti priemokų dydžiai, dar savaime nereiškia, kad šie dydžiai nėra nustatyti kituose įstatymuose. Taip pat nėra jokių prielaidų teigti, kad minėti priemokų dydžiai turėtų būti sukonkretinti būtent Valstybės tarnybos įstatymo 26 straipsnyje (2002 m. balandžio 23 d. redakcija) ar apskritai šiame įstatyme.⁹⁴ Aišku yra tik tai, kad valstybės tarnautojų darbo užmokestis, kuris yra viena pagrindinių prielaidų įgyvendinti kitus teisėtus jų interesus, turi būti nustatomas įstatymu ir mokamas įstatymų nustatytu laiku, kad valstybės ir

---

⁹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams.“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 181-6708.

savivaldybių biudžetuose turi būti numatomos valstybės tarnautojų darbo užmokesčiui reikalingos lėšos. Kaip žinome, atitinkamas teisinis reguliavimas buvo ir yra nustatytas darbo įstatymuose: iki 2003 m. sausio 1 d. jis buvo nustatytas Darbo apmokėjimo įstatyme, o nuo 2003 m. sausio 1 d. yra nustatytas Darbo kodekse, todėl nėra pagrindo teigti, kad esamas reguliavimas (t.y. toks, kai Valstybės tarnybos įstatyme nėra sukonkretinami jame nurodytų priemonių dydžiai) prieštarauja Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostatai, kad kiekvienas žmogus turi teisę gauti teisingą apmokėjimą už darbą. Be to, būtina atsižvelgti į tai, kad pagal Valstybės tarnybos įstatymo 5 straipsnį (2002 m. balandžio 23 d. redakcija) valstybės tarnautojams taikomi ir darbo santykius ir socialines garantijas reglamentuojantys įstatymai bei kiti teisės aktai; jų nuostatos valstybės tarnautojams taikomos tiek, kiek jų statuso ir socialinių garantijų nereglamentuoja Valstybės tarnybos įstatymas.

IV. Teisės į darbą reglamentavimas Estijoje ir Rusijos Federacijoje.

Autoriaus nuomone, tikslinga būtų apžvelgti Lietuvos kaimyninių šalių konstitucijose įtvirtinta teisę laisvai pasirinkti darbą. Baltijos šalių istorija yra panaši, visos šios šalys buvo okupuotos Sovietų Sąjungos, dėl ko neturėjo galimybės kurti savo teisę. Tik XX amžiaus pabaigoje šalims atkūrus nepriklausomybę, jos priėmė savo Konstitucijas. Konstitucijos buvo priimtos atsižvelgiant į Vakarų Europos demokratiškas valstybių patirtį, tarptautinius teisės aktus ir visuotinai priimtus teisinių valstybių principus. Todėl Baltijos šalių Konstitucijos yra labai panašios.

Žmogaus teisių institutas buvo suformuluotas remiantis Europos Tarybos ir JTO priimtais teisės aktais. Įdomu yra tai, kad, pvz., Latvijoje žmogaus teisių institutas apskritai nebuvo įtvirtintas Konstitucijoje (buvo konstituciniame įstatyme), ir tik 1998 metais, pakeitus Konstituciją, buvo įtrauktas į ją. Tačiau net ir tada žmogaus teisės netapo prioritetinga Konstitucijos sritis – institutas įrašytas į vieną iš paskutiniųjų skirsnių. Dėl šios priežasties buvo atsisakyta nagrinėti Latvijos Respublikos teisės laisvai pasirinkti darbą reglamentavimą, ir buvo pasirinkta kita Baltijos šalis – Estija.

Kita valstybė, pasirinkta lyginamajai apžvalgai – Rusijos Federacija. Įdomus šios valstybės teisės laisvai pasirinkti darbą reglamentavimo faktas yra tas, kad Rusijos Konstitucijoje yra numatytas atskiras straipsnis, reglamentuojantis teisę laisvai pasirinkti verslą.

IV.1. Estijos Respublika.

Estijos Konstitucija buvo priimta 1992 metų birželio 28 d. Referendume metu „už“ balsavo virš 400 tūkstančių gyventojų, tuo tarpu „prieš“ Konstituciją pasisakė tik apie 36 tūkstančių gyventojų. Konstitucija įsigaliojo 1992 m. liepos 3 d.⁹⁵ Konstitucija yra demokratiška, žmogaus teisių institutas užima svarbią vietą. Būtent vienas iš Konstitucijos teigiamų bruožų yra tas, kad joje yra išsamiai reglamentuotos žmogaus teisės ir laisvės. Joms Konstitucijoje skiriama nemažai dėmesio, pati Konstitucijos struktūra suteikia žmogaus teisėms ypatingą reikšmę – žmogaus teisės ir laisvės yra įtvirtintos II skyriuje, iš karto po pamatinių valstybės ir tautos principų. Taip pat įdomu yra tas faktas, kad šis skyrius užima

---

⁹⁵ BUTVILAVIČIUS, Darius. Estijos Respublikos 1992 m. Konstitucija. In *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 280-281.

daugiau nei ketvirtadalį viso Konstitucijos teksto.⁹⁶ Darytina išvada, kad žmogaus teisių ir laisvių institutas išties yra labai reikšmingas Estijos Respublikos konstitucinėje teisėje.

Estijos konstitucinio asmens teisinio statuso reguliavimo ypatumas yra tas, kad žmogaus teisių ir laisvių apsaugą ir kontrolę vykdo visos trys valdžios – ir įstatymų leidėjai, ir vykdomoji, ir teisminė valdžia, taip pat ir vietos savivalda.⁹⁷ Pažymėtina ir tai, kad asmuo, kuris mano, kad jo teisės pažeistos, gali reikalauti patikrinti bet kokio teisės akto, turinčio įtakos jo susiklosčiusiai padėčiai, atitikimą Konstitucijai. Estija yra prisijungusi prie daugiau nei 20 tarptautinių konvencijų ar sutarčių žmogaus teisių apsaugos srityje⁹⁸, todėl galima teigti, kad asmeniui, kurio teisės pažeistos, bus suteikta tinkama ir visapusė pagalba ginant pažeistas teises. Tai liečia ir teisę laisvai pasirinkti darbą.

Teisė laisvai pasirinkti darbą yra įtvirtinta Konstitucijos 29 straipsnyje⁹⁹. Kiekvienas Estijos pilietis turi teisę laisvai pasirinkti darbą, profesiją ir darbo vietą. Šalia pažymėta, kad šią teisę gali naudotis ir užsienio šalių piliečiai, taip pat asmenys be pilietybės, jeigo įstatymu nenustatytas kitas reguliavimas. Taigi galima teigti, kad 29 straipsnio 1 dalis – tai blanketinė teisės norma, kuri daro nuorodą į įstatymus. Visi ribojimai, naudojimosi šia teise sąlygos gali būti nustatomos įstatymu, tačiau, kaip matome iš nuosatots formuluočės, ne privalomai nustatomi.

Antra 29 straipsnio dalis kalba apie priverstinio darbo ir tarnybos draudimą. Ten pat yra nustatomos ir išimtys – priverstiniu darbu nelaikoma tarnyba saugumo pajėgose, darbai epidemijos, gaivalinės nelaimės ir kitais *force majeure* atvejais. Taip pat priverstiniu nelaikomas nuteistųjų darbas, nustatytas remiantis *įstatymu*.

Toliau Konstitucijos 29 straipsnis šneka apie valstybės vaidmenį reguliuojant teisę į darbą. 4 ir 5 dalyse yra pasakyta, kad valstybė teikia pagalbą tiems, kas ieško darbą, padeda įsidarbinti ir organizuoja profesinius mokymus. Valstybė taip pat kontroliuoja darbo sąlygas. Nėra pasakyta, ar tik viešajame sektoriuje, ar ir privačiame, todėl darytina išvada, kad valstybė turi įgaliojimus kontroliuoti ir privatų sektorių.

IV.2. Rusijos Federacija.

Rusijos Federacijos Konstitucijos 37 straipsnyje kiekvienam asmeniui yra garantuojama teisė laisvai disponuoti savo darbo galimybėmis, laisvai rinkti veiklos sritį ir profesiją. Taip

---

⁹⁶ *Cit. op.* 95, p. 282.

⁹⁷ Конституционное право зарубежных стран. Конспект лекций. Москва: Приор-издат, 2004, p. 297.

⁹⁸ *Cit. op.* 95, p. 283.

⁹⁹ Конституция Эстонии (основной закон). Таллинн: ILO, 1998, p. 12.

pat ten yra įtvirtinama teisė į teisingas ir geras darbo sąlygas, kurios apima ir teisę gauti teisingą apmokėjimą už darbą. RF įstatymai įpareigoja darbdavį suteikti savo darbuotojams atitinkamas darbo sąlygas. Šios pareigos neislaikymo atveju, darbdavys privalo atlyginti visus sveikatai padarytus nuostolius, taip pat materialinę ir nematerialinę žalą.

Konstitucinė teisė laisvai pasirinkti darbą Rusijos Federacijos piliečiui reiškia:

1. galimybė savarankiško ir laisvo pasirinkimo – dirbti arba nedirbti;
2. laisvas veiklos srities arba profesijos pasirinkimas, kas pasireiškia laisvu darbo sutarties sudarymu, teise keisti darbą, teise dirbti sulaukus pensijinio amžiaus;
3. priverčiamojo darbo draudimas.

Praktiškai teisė į darbą yra įgyvendinama stengiantis suteikti darbą visiems norintiems, sprendžiant pilno gyventojų užimtumo klausimą. Teisė į darbą suponuoja teisę į apsaugą nuo nedarbo. Rusijoje teisę į apsaugą nuo nedarbo reglamentuoja Rusijos Federacijos gyventojų užimtumo įstatymas, 1996 metų balandžio 20 dienos redakcija.

Laisvė dirbti apima ir kiekvieno asmens teisę į tinkamas ir teisingas darbo sąlygas. Ši teisė plačiau yra apibrėžiama Tarptautiniame ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių Pakte.

Rusijos Federacijos Konstitucijoje teisingo apmokėjimo už darbą principas įgyvendinamas per diskriminacijos draudimą, taip pat per minimalaus darbo užmokesčio nustatymą.¹⁰⁰

Kaip matome, teisės į darbą reglamentavimas Rusijos Federacijoje nedaug kuo skiriasi nuo Lietuvos Respublikos ir kitų demokratinių valstybių reglamentavimo. RF Konstitucijoje yra įtvirtinti demokratinėms valstybėms būdingi principai, yra remiamasi taip pačiais tarptautiniais teisės aktais, kaip ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. (Tarptautiniu ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių Paktu, kitais).

Teisė laisvai pasirinkti verslą. – tai piliečių ir jų junginių teisė savarankiškai verstis norima veikla tikslu gauti pelną. Verslo laisvė yra priskiriama prie socialinių-ekonominių teisių ir iš esmės yra viena iš teisės į darbą formų. Tarptautiniame ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių Pakte įtvirtinta teisė į darbą apima ir teisę laisvai pasirinkti verslą, tačiau Rusijos Federacijos Konstitucijos rengėjai nutarė išskirti šią teisę ir įtvirtinti ją atskirame straipsnyje. Tam buvo tam tikros istorinės priežastys – dešimtmečiais socialistinė sistema ne tik kad neigė privatų verslą, bet ir vertino tai kaip nusikalstomą veiką – už vertimąsi

---

¹⁰⁰ *Права человека*. Отв. Редактор Е.А. Лукашева, , Москва: НОРМА-ИНФРА*М, 2000.

individualia veikla buvo taikoma baudžiamoji atsakomybė. Todėl net perėjus prie rinkos ekonomikos, dauguma buvusios Sovietų Sąjungos, o dabartinės – Rusijos Federacijos – piliečių, bijojo reikšti savo iniciatyvą versle ir užsiimti individualiaja veikla. Atskiras Konstitucijos straipsnis turi parodyti Rusijos piliečiams, kad užsiimti verslu tikrai galima ir netgi yra sveikintina. Ši laisvė, kaip ir kitos asmens konstitucinės teisės, yra ginama ir saugoma valstybės.

Išvados.

1. Akivaizdu, kad asmens konstitucinė teisė laisvai pasirinkti darbą – tai viena iš svarbiausių žmogaus ekonominių (ir ne tik) teisių. Darbe ne kartą buvo paminėta, kad jeigu asmuo neturi galimybės laisvai pasirinkti norimą darbą, turėti tinkamas, saugias ir sveikias darbo sąlygas, taip pat negauna tokio atlyginimo už savo atliktą darbą, kuris užtikrintų normalias jo ir jo šeimos gyvenimo sąlygas bei patenkintų bent minimalius jo, kaip žmogaus, poreikius, tai tas asmuo neturi ir galimybės įgyvendinti kitas savo teises ir laisves, tarp jų ir ypač svarbią – nuosavybės – teisę. Valstybė turi pareigą stengtis kiekvienam asmeniui užtikrinti jo pasirinkimo galimybę, padėti ieškant darbo, kontroliuoti darbo sutarties vykdymą (kiek tai įmanoma rinkos ekonomikos sąlygomis). Autoriaus nuomone, reikėtų tobulinti Lietuvos darbo biržos veiklą, nes dabartinė situacija rodo, kad darbo biržos pagalba ne dažnas žmogus gali rasti sau tinkamą darbą. Dažnai tenka ieškoti darbą pačiam, nedalyvaujant valstybei, o tai yra ydinga.

2. Asmens laisvė pasirinkti darbą yra įtvirtinta įvairiuose šaltiniuose – ir tarptautiniuose, ir nacionaliniuose. Nacionaliniu lygmeniu žmogaus teisių institutas yra įtvirtintas svarbiausiame valstybės teisės akte, turinčiame viršenybę prieš visus kitus įstatymus ir teisės aktus – Konstitucijoje. Lietuvos Respublikos Konstitucija buvo parengta atsižvelgiant į JTO ir Europos Tarybos pagrindinius teisės aktus, todėl galima teigti, kad mūsų Konstitucija atitinka visus tarptautinius reikalavimus, keliamus žmogaus teisių institutui. Pasiūlymų keisti LR Konstituciją nebūtų, nes nors pačios Konstitucijos nuostatos nėra keičiamos, tačiau jos, atsižvelgiant į besikeičiančią visuomenę ir teisinius santykius, įvairiais laikotarpiais yra skirtingai LR Konstitucinio Teismo aiškinamos ir interpretuojamos. Tai padeda pažvelgti į Konstituciją iš naujo, nekeičiant pačios Konstitucijos.

3. Asmens konstitucinė teisė laisvai pasirinkti darbą bei verslą yra garantuojama kiekvienam darbuotojui, nepriklausomai nuo jo profesijos ar veiklos rūšies. Ne kartą buvo minėta, kad ši laisvė – tai nuosavybės teisės pagrindas. Žmogus yra laisvas dirbti, taip pat jis gali ir nedirbti. Kiekvienas yra savo likimo kalvis, ir turi teisę laisvai, niekieno netrukdomas ir neverčiamas pasirinkti norimą užsiėmimo arba veiklos rūšį. Autoriaus nuomone, ši asmens teisė – tai svarbiausia ekonominė-socialinė teisė, ir valstybė privalo rūpintis, kad ši teisė nebūtų pažeidžiama arba būtų netinkamai įgyvendinama. Teisės į darbą tarptautinio ir Lietuvos Respublikos teisinio reglamentavimo analize leidžia daryti išvadą, kad Lietuvos teisės aktai ir teisinė praktika yra tinkamai derinama su tarptautiniu teisiniu reguliavimu.

Literatūros sąrašas.

Teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (su pakeitimais ir papildymais). // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014;
2. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. // Valstybės Žinios, 2006, Nr. 68-2497;
3. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. // Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987;
4. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas. // Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3290;
5. Europos socialinė chartija. // Valstybės žinios, 2001, Nr. 49-1704;
6. Lietuvos Respublikos įstatymo projekto dėl 1996 m. Europos socialinės chartijos (pataisytos) ratifikavimo aiškinimasis raštas. // Valstybės Žinios, 2001, Nr. IXP-538;
7. Tarptautinės Darbo Organizacijos konvencija Nr. 29. // Valstybės žinios, 1996, Nr. 27-648;
8. Tarptautinės Darbo Organizacijos konvencija Nr. 105. // Valstybės žinios, 1996, Nr. 28-676;
9. Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) // Valstybės Žinios, 2002, Nr. 45-1708;
10. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). // Valstybės Žinios, 2002, Nr. 64-2569.

Teismų sprendimai ir nutarimai:

11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada “Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai.” // Valstybės žinios, 1995, Nr. 9-199;
12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. liepos 10 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 8 straipsnio pirmosios dalies 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai.” // Valstybės žinios, 1996, Nr. 67-1628;
13. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. rugsėjo 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 476 straipsnio trečiosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“ // Valstybės žinios, 1998, Nr. 85-2382.

14. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 4 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl SSRS Valstybės saugumo komiteto (NKVD, NKGB, MGB, KGB) vertinimo ir šios organizacijos kadrinių darbuotojų dabartinės veiklos“ 1 ir 2 straipsnių, 3 straipsnio 2 dalies, taip pat Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl SSRS Valstybės saugumo komiteto (NKVD, NKGB, MGB, KGB) vertinimo ir šios organizacijos kadrinių darbuotojų dabartinės veiklos“ įgyvendinimo įstatymo 1 straipsnio 1 ir 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“ // Valstybės žinios, 1999, Nr. 23-666;
15. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 26 straipsnio 3 ir 4 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“ // Valstybės žinios, 2001, Nr. 14-445;
16. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. gruodžio 18 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. rugpjūčio 27 d. nutarimo Nr. 942 „Dėl biudžetinių įstaigų ir organizacijų darbuotojų darbo apmokėjimo sąlygų dalinio pakeitimo“ 6 ir 7.2 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos darbo sutarties įstatymo 22 straipsniui.“ // Valstybės žinios, 2001, Nr. 107-3885;
17. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Farmacinės veiklos įstatymo 11 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“ // Valstybės žinios, 2002, Nr. 28-1003;
18. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos įstatymo 69 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2000m. kovo 16 d. redakcija) 1 dalies 9 punkto ir Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 2 straipsnio (1999 m. gruodžio 16 d. redakcija) 1 dalies 5 punkto bei 23 straipsnio (1994 m. gruodžio 21 d., 2000 m. gruodžio 21 d., 2001 m. gegužės 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“ // Valstybės žinios, 2002, Nr. 113-5057;
19. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos seimo statuto (1998 m. gruodžio 22 d. redakcija) 15 straipsnio 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 105-3894;
20. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai,

atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams.“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 181-6708;

21. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsnio pavadinimo „Konstitucinis Teismas – teisminė institucija“ ir šio straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 65-2400;
22. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos Nacionalinio radijo ir televizijos įstatymo 5 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 5 dalies, 6 straipsnio 1, 3, 4 dalių (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 10 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1 dalies, 15 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1, 2 dalių, Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 31 straipsnio (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija) 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 141 – 5430.

Specialioji literatūra:

23. ANDRULIENĖ, Akvilė, *et al.* *Žmogaus teisės. Diskriminacijos draudimas Lietuvos ir tarptautinėje teisėje.* Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2004;
24. BERGER Vincent. *Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija,* Vilnius: Pradai, 1997;
25. BIRMONTIENĖ T., *et al.* *Lietuvos konstitucinė teisė.* Antras leidimas. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002;
26. BUTVILAVIČIUS, Darius. Estijos Respublikos 1992 m. Konstitucija. In *Konstitucinio reguliavimo įvairovė.* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006;
27. БЮРГЕНТАЛЬ Т. *Международные права человека. Краткий обзор.* Алматы: ФЫЛЫМ, 1999;
28. DAMBRAUSKIENĖ, G. IV skirsnis „Tautos ūkis ir darbas“ In *Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras.* Vilnius: Teisės institutas, 2000. I d.;
29. JOČIENĖ, Danutė. *Europos Žmogaus Teisių Konvencijos taikymas užsienio valstybių ir Lietuvos Respublikos teisėje.* Vilnius: Eugrimas, 2000;
30. JOČIENĖ, Danutė; ČILINSKAS, Kęstutis. *Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje.* Vilnius, 2004;

31. LAPINSKAS, Kęstutis. Asmens socialinių teisių apsaugos klausimai. In *Konstitucinė jurisprudencija. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis*, Nr.4, Vilnius: 2006;
32. MAČERNYTĖ-PANOMARIOVIENĖ, Ingrida. Teisė į darbą. In. *Žmogaus teisės Lietuvoje*. Vilnius: Naujos sistemos, 2005;
33. MAČERNYTĖ-PANOMARIOVIENĖ, Ingrida. *Teisingas apmokėjimas už darbą ir jo užtikrinimas*. Vilnius: Lietuvos Teisės universitetas, 2003;
34. PUMPUTIS, Alvydas. *Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir jos įgyvendinimo mechanizmas*. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000;
35. TIAŽKIJUS, Viktoras. *Darbo teisė: teorija ir praktika*. Vilnius: Justitia, 2005;
36. ХАРИСС Д., ЭВААК Л., ТОТЬЕН Д. *Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика*. Москва: Независимый институт международного права, 1998;
37. VALANČIUS, K.L. *Lietuvos valstybės konstitucijos*. Vilnius: Ekonomikos mokymo centras, 2001;
38. ЭНТИН М. *Международные гарантии прав человека. Практика Советы Европы*. Москва: Международные отношения, 1992;
39. ЭРДЕЛЕВСКИЙ А. *Обращение в Европейский Суд*. Москва:Юристъ, 1999;
40. Žmogaus teisės. Regioninių tarptautinių dokumentų rinkinys. Vilnius: Mintis, 1993;
41. Trumpas Europos žmogaus teisių Konvencijos vadovas. Vilnius: Europos tarybos informacijos ir dokumentacijos centras, 1995;
42. *Namų advokatas*. Vyr. red. Mockevičius R. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002.
43. *Права человека*. Редактор Е.А. Лукашева, Москва: НОРМА-ИНФРА*М, 2000;

Elektroniniai dokumentai:

44. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Pranešimas žiniasklaidai apie Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimą. [interaktyvus] [Žiūrėta 2007 04 03]. Prieiga per internetą: http://www.lrkt.lt/dokumentai/2002/sp_021125.htm;
45. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *Klaipėdos Apygardos Administracinio Teismo 2007 m. vasario 15 d. nutartis*. [interaktyvus] [Žiūrėta 2007 04 03]. Prieiga per internetą: http://www.lrkt.lt/Prasymai/15_2007.htm;

Santrauka

Konstitucinė asmens teisė laisvai pasirinkti darbą bei verslą.

Constitutional human right to choose a job or business freely.

Конституционное право человека на свободный выбор деятельности.

Asmens laisvė pasirinkti darbą bei verslą yra įtvirtinta tarptautiniuose teisės aktuose, Europos ir viso pasaulio mastu, taip pat ir nacionaliniuose.

Pagrindinis tarptautinis teisės aktas, kur yra minima teisė laisvai pasirinkti darbą – Europos Žmogaus Teisių ir Pagrindinių Laisvių Apsaugos Konvencija. Jos 4 straipsnis reglamentuoja priverčiamojo darbo draudimą, kas yra laisvės pasirinkti darbą užtikrinimo garantas. Kiti paminėtini teisės aktai – Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas, Tarptautinės Darbo Organizacijos Konvencijos, Europos socialinė Chartija.

Lietuvos Respublikoje laisvė pasirinkti darbą įtvirtinta Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje. Pagal LR Konstituciją, teisė į darbą susideda iš kelių elementų: teisės laisvai pasirinkti darbą bei verslą, teisės turėti tinkamas, saugias ir sveikias darbo sąlygas bei teisės gauti teisingą atlyginimą už atliktą darbą. Toks skirstymas atitinka tarptautinius žmogaus teisių institutui keliamus reikalavimus.

LR Konstituciją aiškina ir jos turinį plėtoja LR Konstitucinis Teismas. KT formuojama doktrina yra svarbus teisės šaltinis, aiškinant žmogaus teisių institutą, kuriame yra įtvirtinta ir teisė laisvai pasirinkti darbą. Remiantis KT jurisprudencija, galima išskirti kelias pagrindines problemas.

Visų pirma, tai būtų problemos, susijusios su teisės laisvai pasirinkti darbą ribojimais. nustatomi apribojimai turi būti teisėti ir pagrįsti.

Antra, tai problemos, kylančios dėl teisingo atlyginimo sąvokos. Yra labai sunku objektyviai nustatyti, koks atlyginimas būtų „teisingas“.

Trečia, kai kuriems darbuotojams dėl jų specifinio statuso yra nustatomas ypatingas teisinis reguliavimas, įgyvendinant teisę laisvai pasirinkti darbą. Pavyzdžiui, valstybės tarnautojams arba advokatams.

Apibendrinant, galima teigti, kad asmens teisė laisvai pasirinkti darbą bei verslą – tai viena iš svarbiausių konstitucinių asmens ekonominių-socialinių teisių. Ji turi būti valstybės tinkamai įgyvendinama, saugoma ir ginama.

Резюме

Constitutional human right to choose a job or business freely.

Конституционное право человека на свободный выбор деятельности.

Свобода человека выбрать работу утверждена во многих международных правовых актах, как и на уровне Европы, так и на мировом уровне, а также в национальных актах.

Основной международный правовой акт, который регламентирует право свободно выбрать работу – Европейская конвенция по защите прав и основных свобод человека. 4 статья Конвенции устанавливает запрет на принудительные работы, что является гарантом свободы выбора труда. Другие значимые правовые акты – международный Пакт экономических, социальных и культурных прав, Конвенции Международной Организации Труда, Европейская социальная Хартия.

В Литовской Республике право свободно выбрать род занятия утверждено в 1 части 48 статьи Конституции. По Конституции, право на труд состоит из нескольких элементов: право свободно выбрать работу, право на достойные, безопасные и здоровые условия труда, также право получать правильное вознаграждение за выполненную работу. Такое деление полностью соответствует международным требованиям, применяющихся к институту прав человека.

Конституцию ЛР объясняет Конституционный Суд ЛР. Доктрина, формулируемая этим судом – это важный правовой источник, который помогает разобраться в институте прав человека, включая и право свободно выбрать труд. Основываясь на юриспруденции Конституционного Суда, можно выделить основные проблемы:

Во-первых, это проблемы, связанные с ограничениями свободы выбора трудовой деятельности.

Во-вторых, это проблемы, возникающие при попытке определить, какое вознаграждение за труд является правильным.

В-третьих, представителям некоторых профессий из-за их специфического статуса устанавливается специальное регулирование права свободно выбрать работу. Например, государственным служащим или адвокатам.

Подводя итоги, можно утверждать, что право свободно выбрать род деятельности – это одно из важнейших конституционных социально-экономических прав человека.